

К-6516
П84444

МОЛОДНЯК

4

1934

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК

Укр. Світлодія 13

Ціна 2 крб.

Центральний університет

Загальнонавчальний

З М І С Т

Стор.

Н. Рибак — Гармати жерлами на схід. Роман (закінчення) . . .	5
С. Воскрекасенко — Березнева ніч. Поезія	32
К. Герасименко — Кризь часи і кризь простори. Поезія . . .	33
Д. Вишневський — Кінець історії. Оповідання	34
Л. Дмитерко — Дві поезії	40
Ст. Крижанівський — Артполк. Поезія	41

КОМСОМОЛ НА МИСТЕЦЬКОМУ ФРОНТІ

М. Крицевий — Нотатки до Всеукраїнської олімпіади. Стаття	42
Ед. Голубок — Літературний молодняк Радянської Біло- русі. Стаття	52
Н. Розін, В. Курашова — Комсомол в українській художній літературі. Стаття	59

ПЕРЕДЗ'ІЗДІВСЬКА ТРИБУНА

Л. Первомайський — Про поезію і про поетів	77
І. Муратов — Деякі факти й висновки	81
Д. Вишневський — Готуюсь до виступу на з'їзді	84
В. Мисик — Пафосу і темпераменту	87
С. Борзенко — Про дійсність і бутафорію	88
А. Копштейн — Радісний беріг	89

СЕРЕД КНИЖОК

К. Кушніренко — „Мы наш, мы новый мир построим“ . . .	92
О. Гренер — Попередні зауваження	95
В. Карий — До ширших обріїв	98

136516

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

(РІК ВИДАННЯ ВОСЬМИЙ)

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

84444

4

КВІТЕНЬ

1934

68

59

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК ♦ ХАРКІВ

81704

Біографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського
Друку“, „Картковому репертуарі“ та
інших публікаціях Української Книж-
кової Палати

Редактор — Г. Рашиділов
Ред. мови й коректор — П. Костюк
Техоформлення — Грузиний
Здано до складання 16-IV-34 р.
Підписано до друку 23-V-34 р.
3 $\frac{1}{8}$ пап. арк. В 1 пап. арк. 127.000 літерів
Формат паперу 72 × 105 сант.
Вага 1 м. стопи 50 кг.

ГАРМАТИ ЖЕРЛАМИ НА СХІД

РОМАН

НАТАН РИБАК

Закінчення *)

Розділ п'ятнадцятий

Мертонг на технічній нараді не виступив. Він навіть не досидів до кінця наради і пішов додому. Він просидів усю ніч над розрахунками та креслярськими рисунками будівництва і знесилений ліг спати лише на світанку.

Сергій Миколайович Ногін, вислухавши виступи місцевих інженерів, узяв слово останній. Він підбив підсумки своїм спостереженням, висловив деякі зауваження з приводу дебатів і перейшов зрештою до наукового аналізу важливості проблеми бурякосущіння та консервації бурякового соку. Відомий далеко за межами Союзу республік професор Ногін запально промовляв перед інженерами та кращими робітниками будівництва. Професора слухали уважно. Локк сидів у кутку з розкритим блокнотом і пильно дивився на професора. Він щоразу нахилився над блокнотом і автоматичне перо легко підстрибувало в його руці. Професор вдався до аналізу хемічних процесів виробництва, він більше говорив про перспективи, ніж конкретно про саме будівництво. І це було природно. Бо ж він не мав завдання говорити саме про будівництво — це не було його справою. В своїй доповіді він до краю захопився тією проблемою, яку належало втілити в життя на цьому заводі. Йому вдалося, що це він читає одну із своїх чергових лекцій перед великою аудиторією студентів у себе в інституті.

За стінами контори перегукувалися кукушки. Дощ хльостко сік шибки і вони тужно дзвеніли під його ударами. Голуб вслухувався в цей дзвін і поринав у спогади. Спогади були якісь невиразні, вони обступали його, як обложні дощові хмари, і він мимохіть ждав, що незабаром вони можуть пролитися божевільною зливою. Начбуд схуд, під зжовклою шкірою щоразу зводилися вилиці і очі були перетнуті дрібною сіткою червоних жилок. Він хитнув головою. Ліва брова різко злетіла вгору і так застигла, немов готувалася до польоту. Він обвів гарячими очима інженерів, довгим поглядом спинився на Вакулову, той слухав професора, перебираючи в довгих пальцях огризок олівця. В суцільній тиші лунав переконаний, трохи скриплий голос Ногіна.

— Наша нарада трохи відмінна від всіх попередніх технічних нарад. У моїй доповіді я не розв'язую конкретних питань. Я мав на меті довести до вашого відому плани науково-дослідчого інституту і ті реальні заходи, які він хоче з вашою допомогою запровадити на цій цукроварні. Тут я говорю лише про ті перспективні досліді, що ми їх спільними зусиллями проведемо під час виробництва. Зважте і обміркуйте: на сьогодні у нас в Союзі 256 дрібних цукроварень, 90% їх працює всього навсього по 2-3 місяці на рік. А ми будуватимемо заводи, що працюватимуть безперервно. Ваш завод буде тим досвідним каменем, який ствердить практично наш дослідження і висновки.

*) Початок див. у „Молодняку“ №№ 2 і 3 за ц. р.

Уявіть собі два-три десятки таких велетнів і наша цукрова промисловість перетвориться на справді потужну, на справді високоозброєну технічно. Вона стане в повному розумінні цього слова соціалістичною.

Професор на мить замовк. Він хвилювався. Він думав говорити зовсім не те, але хіба можна володіти своїми думками? Хіба можна їх бентежний порив втиснути у рамки сухої наукової доповіді? Професор торкнувся пальцями чола. Він не розібрав: чи то пальці, чи чоло були холодні. За вікнами падав дощ. Дощ сік землю, стіни споруд, і чути було, як дзюрчить у рівчаках вода. Професорові спало на думку минуле цього будівництва. Він уявив собі цей степ два місяці тому. Професор торкнувся язиком зашерхлих вуст, але і язик був сухий. Герасименко подав йому шклянку нарзану.

— Хемія, — сказав професор, напившись води, — є точна наука. Хемія цукрової промисловості — це частина загальної органічної хемії. Для вас, як для людей наукової думки, це твердження загальновідоме. Степ цей був з давніх-давен дикий і безплідний. Ви прийшли сюди і сталася реакція. Ви запліднили його вашою творчою думкою і я хочу вірити, що за кілька місяців вже зможу разом з вами працювати тут, над нашими дослідами..

Він ще довго говорив, перейшовши на докладний аналіз хемічних процесів, що відбувається в бурякові під час його сушіння та під час консервації бурякового соку.

Нарада скінчилася пізно. Не поспішаючи, виходили з кабінету, припалювали один в одного цигарки і роздумливо йшли додому. Герасименко підійшов до Локка. Йому кортіло знати, яке враження справила професорова доповідь на інженера. Локк сидів, схилившись над столиком, записуючи щось до блокноту. Герасименко заглянув через плече. На білому аркушику побачив він дивний малюнок: сивоусий генерал стояв позираючи на далекі обриси берегів, рука Локка домальовувала йому шпагу. Відчувши за спиною кроки, Локк рвучко закрив блокнот і встав. Не ози-

раючись, він пішов з кабінету, услід йому поплив примружений погляд Герасименка, — спантелечений і здивований. Значить, інженер Локк не зовсім уважно слухав професорову доповідь. Значить... але що це значить, чорт його зна! Герасименко нервово знизав плечима.

Професор виїхав того ж вечора. Його проводили Голуб і Вакулов. Вони тепло попрощалися з ним і коли в темряві зник червоний вогник останнього вагона експресу, вони пішли з перону. Голуб сів поруч шофера, з серцем стукнув дверцятами і, дочекавшись поки вмоється позаду Вакулов, крізь зуби процідив шоферові:

— Давай!

Шофер добре знав ціну цього короткого, схриплим голосом вимовленого слова. Він дав повний хід і машина зірвалася з місця, мов навіжена. Шлях ішов нагору увесь у вибоїнах і вода з калюж рясними струмками забризкувала крила машини. Їхали мовчки, не проронивши жодного слова. Дорога тяглася до неймовірності довго. Вакулов не знав, як розцінювати Голубову мовчанку. Щоправда, він не надавав великого значення їй, та все ж така поведінка начбуда турбувала секретаря. — „Чого він розгнівався, адже ж я казав абсолютну правду. Яка бо рація для нього бути зі мною в таких натягнутих відносинах? — думав Вакулов. — Він мовчить! Ну, що ж, мовчати му тепер і я, але побачимо, що говоритиме він на парткомі“.

Мотор однотонно гарчав, зіпід коліс рвалися бризки води, в обличчя били вітряні хвилі, перемішані з дощем. Вакулов кутався у куду шкірянку і думав. Голубові хотілося заговорити, але він чекав, що перший почне розмову Вакулов. Мозок його ткав тканину думок, вони були одверті і прості. Він нахилився широким кремезним корпусом у такт погойдуванню авта, міцно склепивши повіки. Шофер скоса зиркнув на начбуда.

— „Спить“, — подумав він, але помітив, як той покусав губу.

— „Значить думає, — вирішив шофер, — йому є про що подумати“. Ззаду закашлявся Вакулов. Він кашляв довго, хри-

пів і захлинався, щоразу спльовуючи на дорогу. Голубові закортіло пересісти до Вакулова, обняти його за плечі і просто сказати:

— „Давай миритися. Працювали разом, і далі працюватимем“... Машина різко рвонула на повороті, описала еліпсовидну дугу і пішла з гори. В даліні з марева туману визирали вогники. Машина мчала просто на них, перерізуючи вітер і дощ. Вакулов перестав кашляти. Голуб нічого не сказав.

І все те, що сталося останніми днями між ним і Вакуловим, приїзд професора, який збудив спогади, неполадки з експертизою, прориви на будівництві,—все це взяте разом вибило Голуба з колії. Цю ніч він просидів у себе в конторі—схилившись над столом, думаючи одну довгу, як безконечність, думку. Він думав геть про все. Про себе, про молодість свою, про будівництво, про Вакулова. Він думав геть про все і про себе думав як про чужого. Цілком спокійно спостерігав він людину, що мала прізвище Голуб, що робила помилки і мала заслуги. Він поважав її за останнє і ненавидів за перше. Він волів знати її: простою, одвертою в почуттях. Але раптом він жахнувся. Людина з найменням Голуб не мала особистого життя. Вона не мала його в тому розумінні, як уявляє його собі певна частина людства. Людина ця кохала випадково, зустрічалася з коханням випадково і випадковості забувалися. Все це минало як літо, як осінь, як злива, як завірюха. І всі ці осені, зими, зливи, завірюхи проходили десь на віддалі від роботи, від бурхливого життя людини. Всі ці зміни не впливали на життя аж ніяк. Та ніщо не буває вічне. Сталося так, що людина, сама свідомо того, перекилася в інший бік. Кохання прийшло як довга, затяжна й сувора зима. Воно приморозило кипіння людини. І Голуб не міг пізнати самого себе. Не міг і жахався з цього також. Як могло статися таке? Чому і навіщо? Для кого? І де користь з цього? Так, так! Саме користь. Бо він жива, активна часточка соціалістичного суспільства, яка мусить творити корисне для соціалізму. Якщо ж цього корисного немає,

навіщо тоді він і яке для нього наймення?

Стосунки з Надією прибрали саме такий характер. Вони набули різкої гостроти і затаїли в собі якусь тривою.

„Мої товариші мають рацію,—думав Голуб про Вакулова і інших.—Вони мають цілковиту рацію. Я більше відаюся особистим справам, ніж будівництву. Так, це правда!“—Але прийшовши до такого висновку, він розгубився. Він не пізнав себе і шукав гострих слів, щоб нанести собі образу.

— Досить! — сказав Голуб сам собі, коли у вікно зазирнув сірий світанок і важка безсонна ніч зникла за червоним горизонтом.

— Досить! — повторив він, підводячись із крісла, і руки його стиснулися в кулаки. Він здивовано розглядав свої засмаглі великі руки, пальці з рівно підрізаними нігтями, широкий писемний стіл, блискучі трубки телефонів, недопалки цигарок у попільницях, і все це видалося йому новим і незвичайним. Він прислухався до тягучої сирени. Глянув у вікно. За квадратом його підводився день. День починався сірим світанком, щедрий на тумани і холодну мжичку. Він вставав за вікном змужнілий і одвертий. Його осінню відвертість співали степові вітри. Голуб розвів пальці і поклав широкі долоні спокійно на стіл.

— Досить! — сказав він втретє. — За роботу!

Розділ шістнадцятий

Один сидів, другий стояв. Стояв струнко, витягнувшись, і руки прилипли вподовж тіла. Тільки очі не застигли. Вони мишами ширяли з речей на господаря і знову на речі. Очі запливли жиром, хитрі очі Дудулада були неспокоїні. Вони шукали маленької чорної точки, на якій можна було б спинитися і не бігати. Інженер Локк дивився пильно в обличчя. Інженер Локк не відводив допитливого, пекучого погляду і чекав на відповідь. Дудуладові очі так і не заспокоїлися, і відповіді від нього інженер не почув. Він чекав ще кілька хвилин.

— Слухайте, — промовив він нарешті, порушуючи важке мовчання, — я думаю, що ви процюєте все ж недостатньо енергійно. Ви, я бачу, справді стали ударником і вся ваша артіль ударники, мабуть, вам скоро видадуть і грамоту.

Інженер говорив спокійним голосом і недобрый відблиск миготів у його сухих очах. Він з силою опустив широку м'язисту руку на стіл. Із зеленого сукна піднялася тоненька стрічка пилу і стояла так довго прозорим стовпчиком.

— Я вимагаю дії! Я вимагаю не пізніш завтрого приступити до виконання нашого плану. Ви чуєте, чорт вас побери, чи вам заклало? — Дудулад хитнув головою. Інженер Локк мовчав. Він ніби давав час Дудуладові усвідомити вагу щойно сказаного. І коли той знову запитливо глянув на нього, він показав йому рукою на стілець. Дудулад сів. Він догадався, що саме зараз почнеться серйозна, довга розмова. І увесь застиг в напруженому чеканні.

— Слухайте, Дудуладе! Це мусить бути один із найрішучіших ударів. Така директива центру. І від вас залежить, як нам тут поведеться. Ми кінчаємо бетонування, вмощуємо останні плацдарми, корпуси допоміжних цехів ростуть, як гриби. Зокрема на четвертій дільниці це особливо помітно. Це мені не зовсім подобається, ви розумієте?

Дудулад кивнув головою.

— Так от, я хочу, щоб з завтрашнього дня ви розпочали роботу. Я хочу, щоб ішло повне консервування в побудові допоміжних цехів. Більше бетону на плацдарми. Одне слово, цими днями підриватимуть скелі. Я вимагаю підкоп зробити за цим рисунком. Оце вам рисунок, — Локк дав Дудуладові невеликий сувій кальки, — ви ним будете користуватися замість того, що дадуть у техбюрі.

Дудулад сховав рисунок у кишеню.

— Слухайте, Дудуладе, — сказав таємничо Локк, озираючись навколо, ніби перевіряючи чи в кімнаті нікого крім них немає, — це буде останній удар. Наступ почнеться всередині і зовні. Ми задушимо їх. І в цьому великому

майбутньому певна частка заслуги за нами. — Локк відкинувся на спинку крісла, пальці його вчепилися в холодні бильця, він відчував, як тепліла під ними шкіра бильців, немов життя і тепло переливалися з нього в мертво дерево і мертво шкіру.

„Ми здатні мертво обернути в живе і навпаки“, — подумалося йому, та тієї ж хвилини він злякався цієї думки, пригадавши, як кілька років тому така точнісінько думка прийшла до нього одного зимового вечора, на глухій залізничній станції під непереможну канонаду більшовицьких панцерників. Він думав тоді саме так, сповнений віри в свою перевагу. І тоді він помилився. Стався шторм. Шторм розстроїв його корабель. Хвилі викинули його на чужий беріг і на чужому березі він прибрав чуже ім'я і розпочав творити біографію чужої людини.

— Слухайте, Дудуладе! — прохрипів інженер, підносячи руку до чола. — Ви пам'ятаєте мої заводи? Ви пам'ятаєте величні цегляні корпуси, високі димарі серед безкрайого степу, тисячі десятин бурякових плантацій, палац на 130 кімнат, фейрверки, полювання і поточні рахунки в усіх банках по великих містах. Ви пам'ятаєте, Дудуладе? Ви мусите пам'ятати, адже ви знали ще мого батька. Але з вас був поганий управитель, Дудуладе. Ви не могли навіть придушити страйку. Ви це теж пам'ятаєте?

Дудулад знітився.

— Навіщо ці спогади? — майнуло у нього в голові. Він і так добре запам'ятав усе це. Хіба ж у тому, що перелічив Локк, не було його власної частки? Хіба не мав він змоги сам стати власником заводу? Це ж мало статися незабаром. Ось приїхав його старий хазяїн з чужим ім'ям, з чужої країни і ніхто не знає його тут, крім Дудулада. Вони стрілися випадково, і така вже, мабуть, доля. Він говорить про повернення втраченого. Він запевняє, що це буде так. Хазяїн каже правду: Дудулад був поганим управителем. Він не міг придушити страйку. О, тепер би він показав! Та тепер він мусів ховати свої думки і служити у колишніх

страйкарів. Дудуладові вуста скривилися в образливий посмішці і Локк помітив її.

— Ви жалкуєте? Ви пригадуєте? Що ж, пригадуйте, є про що згадати. Думаєте, мені було легко, я мало страждав, поневірявся, падав і вставав, але я зберіг у собі віру в перемогу. Увесь мій клас: Рокфеллери, Моргани, Круппи, Ребеки, увесь мій клас проти них, він готовий на все. Ми задаємо їм, як паршивих щенят. Ми підкопаємося зсередини і висадимо їх у повітря, як висаджують скелі. Там, — прошепотів Локк, підводячись з крісла і тикаючи рукою за вікно, де лежала густа ніч, — там чекають нашого початку. І тоді, коли ми почнемо тут, на кордонах ударять гармати, повітряні ескадрильї висадять десанти, на плацдармах, що будують вони, стоятиме наша артилерія.

Очі інженера налилися кров'ю, він подався всім тілом наперед і важко дихав. На вустах його лежали краплі піни. Напружене мовчання порушувало важке дихання інженера і сопіння Дудулада. В напівтемній кімнаті блукали химерні тіні. Вони бігали з кутка в кут, ширяли по стінках і ховалися за гардинами. В коридорі пролунали кроки. Зарипіла підлога і знову все стихло. Дудулад і Локк сиділи один проти одного і думали про одне. За вікнами лежала непроглядна темрява, непроглядна як майбутнє. І відчувши це, Локк відкинувся на спинку крісла і занімів. Крізь розлючу тишу долітав до його вуха цокіт кишенькового годинника Дудулада. Машинально намагався Локк лічити його удари.

— Сто, — сказав він згодом у голос, — я спокійний. Візьміть себе в руки, товаришу виконробе, — закінчив він іронічно.

— Будемо сподіватися, що цей завод велетенське належатиме нам. Готуйтеся, Дудуладе, і працюйте як слід. Перед мусить вести дільниця № 2 і тільки. Плацдарми мусять бути готові.

— Я це розумію. Але, пане Локк, Мертонг підганяє, він не дає спокою, — поскаржився виконроб.

— Ах, цей Мертонг! Він сидить мені в печінках, цей чесний американець!

Якщо він стоятиме нам на дорозі, треба буде... — Локк не закінчив фрази і замовк. Дудулад незрозумілим поглядом глянув на нього, силкуючись з виразу інженерного обличчя догадатися, що хотів він сказати. Він побачив тільки холодний блиск очей і все.

— Слушайте, вони нічого не помічають? — раптово запитав Локк.

— Я думаю — нічого. Перші часи, коли була справа з грабарями, вони заметушилися, але тепер все спокійно. На мою думку, все гаразд.

— Треба бути певним цього і бути надто обережним. За вами ніхто не слідкує, коли ви йдете до мене?

— Одного разу мене зустрів Мертонг, і тільки.

— Знову Мертонг! — люто прошепотів Локк. — Як він мені осточортів! І хто надунав мого патрона послати його разом зі мною? Я починаю серйозно турбуватися. Одне слово, треба буде подумати над цим. А тепер давайте кінчати. Початку треба чекати з дня-на-день. Пам'ятайте.

Локк потис коротку руку виконробові і той навшпиньки вийшов із кабінету. Локк прислухався до м'яких кроків Дудулада, аж доки вони не замерли в кінці коридора. Рипнули важкі двері. Він підвівся з крісла, погасив світло і підійшов до дзеркала. У стінках він побачив своє обличчя. Воно було чуже і незнайоме. Він відійшов від дзеркала, сів до писемного столу, ввімкнув світло, дістав з бювару аркуш паперу і схилився над ним. Якусь мить він думав, потім перо, стиснуте двома широкими пальцями, ворухнулося і швидко забігало на папері.

Інженер Локк, керівник будівельної експертизи, писав доповідну записку до тресту.

Інженер Локк писав до тресту про успішний перебіг роботи на новобудові і про його особисті спостереження, як начальника експертизи, щодо будівництва. Інженер Локк пропонував трестові вкласти в будівництво ще 10 мільйонів карбованців і розгорнути при ньому будівництво двох допоміжних заводів, на яких буде перероблятися утиль з цукроварні. Інженер Локк викладав у

ясній, конкретній формі свій цілком реальний проект.

Він відзначав, що велике захоплення пафосом соціалістичного будівництва, в якому перебуває він, наштотхнуло його на таку пропозицію і він вважає за свій обов'язок чесного інженера повідомити про це високошановну упраду тресту. Інженер Локк писав і думав про майбутнє, яке, як обриси карабля, що йде до гавані, виростало в його очах.

Він горів бажанням висмоктати копійку за копійкою, будувати і руйнувати і плекав одну надію. Передвісником її були відгомони гарматних канонад, що вчувалися інженерові в цю довгу осінню ніч. Це був міраж. Та міражі можуть стати дійсністю, коли на те воля людини.

Так мріяв інженер Локк, начальник експертизи від фірми машинобудівельних заводів у справі устаткування цукрової промисловості. Так мріяв він, прибранець чужого прізвища, маючи справжнє прізвище граф Орлов і маючи в минулому славу найпершого капіталіста, ліберала, члена Державної думи і міністра Тимчасового уряду.

У тресті одержали листа. Його уважно прочитав інженер Бергольд. Він написав свою думку, звичайно, позитивну, і погоджувався з пропозицією чужоземця. Доповідну записку з резолюцією головного інженера передали директорів тресту через 48 годин.

Директора тресту зацікавила пропозиція Локка. Він прочитав уважно її, так само прочитав резолюцію Бергольда і здивувався їй.

„Ясна річ, — подумав директор, — збудувати допоміжні заводи є потреба, але саме тепер, коли так скрутно з кошторисом, немає ніякої можливості. Про що думав Бергольд, коли писав таку резолюцію“.

Його здивувала легковажність головного інженера. Раптово він пригадав, що досі йому не доповіли, хто конкретний винуватець того, що переплутано маршрути вантажів. Директор тресту знову перечитав доповідну записку. Йому сподобалися слово чужоземця про захоплення його соціалістичним будів-

ництвом. Він вбачав у них повну щирість. Він викликав до себе головного інженера і мав з ним довгу розмову. Він звелів відповісти Локкові, що, на жаль, зараз скористатися з його пропозиції неможливо, але її трест бере до уваги, та Бергольд настоював на тому, що потрібно скласти комісію, яка б детально розробила це питання. На цьому вони порозумілися.

За стінами будинку трестів клеотіло життя. Столиця — серце республіки — здригалася рівномірним гулом. Стояла глибока осінь. В газетах писали про чергову сесію конференції роззброєння в Женеві. У застінках дефензиви, сигуранци, Скотленд-Ярду згущалися над комуністами.

Республіка дихала на повні груди і подихи її обпалювали загрозливим полум'ям кордони ворожого світу.

Розділ сімнадцятий

Партійний комітет засідав до третьої години ночі. На порядку денному стояло одне питання: стан і перспективи будівництва. В тісній, прокурений кімнатці парткому, яку прозвали капітанською рубкою, слухали доповідь Голуба. Вона тривала понад дві години. І дебати, як і сама доповідь, носили напружений, підкреслено серйозний характер. Мало хто не виступав на тому засіданні. В резолюції, що її схвалили, було відзначено послаблення темпів будівництва, реальну загрозу виконання завдань у термін, було записано догану начальникові будівництва за недостатню увагу та послаблене керівництво будівництвом. Резолюція також вимагала широко обговорити ці питання на загальних зборах партійного колективу разом з робітниками будівництва.

Партком ухвалив утворити штурмові бригади і негайно посилати роботу на тих ділянках, де відчувалася найбільша відсталість. Непорушно сидів Голуб, пильно вслухаючись у кожний виступ. Він відчував надзвичайну втому і якесь безсилля. Він чекав, що візьме слово Вакулов, і, не знаючи чому саме, чекав виступу секретаря партколективу з деякою тривогою. Але Вакулов мовчав.

Майже протягом усього засідання він не проронив жодного слова. Вакулов дивився поперед себе, старанно записував цінні вказівки в промовах.

Все, що сказали товариші, все, що вони відзначали позитивного і негативного, Голуб зрозумів, що це не що інше, як думки і слова Вакулова. Цієї хвилини він здавався Голубові мовчазним диригентом цього тривожного засідання. У його похмурому погляді, у згорбленій спині, Голуб прочитав силу великої напруги і волі. Можливо, що лише тепер він зрозумів усю хибність своєї позиції, яку він посів, коли ще кілька п'ятиденків тому Вакулов говорив йому про хиби в його роботі. Цілоком можливо, що своїм мовчанням Вакулов мав на меті довести Голубові однастайність думок членів бюро парткому щодо стану на будівництві, зокрема щодо роботи Голуба. Уже після четвертого виступу Голуб зрозумів, що це саме так.

Ранком блідий від безсонної ночі, схвилюваний від надокучливих думок, Голуб поїхав до облпарткому. Він повернувся надвечір змучений і зовсім хворий.

Його авто спинив на дорозі Серебряков. Старий інженер, зажекавшись, підбіг до машини. У тісно зведених бровах прочитав Голуб тривожну звістку. Він машинально відкрив дверцята машини і Серебряков упав на м'які подушки.

— В контору! — кинув Голуб шофєрові. — В чім справа? Що трапилось? — звернувся він до схвилюваного інженера.

— Що трапилось? — перепитав схвилюваний інженер і, чіпляючись пальцями за Голубове пальто, одчайдушно прохрипів:

— Нещастя, товаришу Голуб! Нещастя трапилось! — Голуб відсахнувся. Від інженерових слів повіяло смертельним холодом. Вперше бачив Голуб його в такому стані. Серебряков важко дихав, великими ковтками скоплюючи повітря, як людина, що потопає. Його правиця нервово крутила полу Голубового пальта, ніби цей кавалок мокрої від дощу шкіри був для нього рятувальним кругом.

— У чому ж справа? — майже скрикнув Голуб. — Кажіть, чого ви мовчите?

Голуб відчув, як зникала втома, як із вік спадала полуда нестерпимого безсоння і жах пойняв його.

— Склепіння на третій дільниці обвалилися. Висаджуючи скелю, підрильники помилилися. Вони проклали шнури надто далеко. Половина третьої дільниці висаджена в повітря, — Серебряков видавив це одним подихом і знесилений упав на подушки.

— А-а-а! — боляче скрикнув Голуб. — Це не помилка, товаришу Серебряков! Це не помилка! — Його мозок ніби пронизала, найдовша, найгостріша в світі голка.

— Це не помилка, — напівзапитливо повторив він і щелепи йому звелися з такою силою, що здавалося туго натягнута шкіра лусне. Машина спинилася біля контори. В одну мить Голуб був у себе в кабінеті, за ті кілька секунд, що біг він довгим коридором, вчуваючи за собою нерівні кроки старого інженера, перед ним стали на весь зріст дві останні ночі і щось усередині його крикнуло уривчасто, люто, жорстко, як і того пам'ятного ранку:

— Досить!

Коли Голуб ступив до кабінету, йому назустріч підвелось кілька постатів і в вечірньому морозі він не впізнав їх. До нього, немов не знати з якої даліни, донісся скриплий голос Вакулова.

— Добре, що ти прийшов. Сталася контратака. — Вакулов наблизився і Голуб встиг розгледіти його сіре обличчя і глибоко запалі щоки. І тому, що той говорив рівно, і тому, що назвав те, що сталось, не нещастям, а контратакою, Голуб відчув владний спокій і нерозгубленість у його словах. Хтось увімкнув світло. Присутні затуляли очі долонями, жмурилися від ясного сяйва. Голуб сів на канапу, і тільки тепер помітив за своїм столом військового.

— Слідчий, — майнула в нього думка, і як ствердження її, військовий підвівся і, підійшовши до Голуба, відрекомендувався:

— Я слідчий, мені треба поговорити з вами особисто.

Голуб глянув на присутніх. Вакулов, Герасименко, Зімін, Серебряков, Очеретний і в куточку на табуретці Надія. „А вона чого? — подумав Голуб. — Чого вона тут“?

Власне, тут були всі, при кому можна було говорити, але слідчий чекав. Голуб підвівся. Товариші не дали йому сказати ні слова, вони поодиноці вийшли з кімнати, залишився Голуб і Вакулов. Слідчий двічі повернув у дверях ключ і сів до столу.

У коридорі і в інших кімнатах контори клекотіло життя. Надія вислизнула з гурту і вийшла з контори. Герасименко піймав на собі її погляд і незрозуміло звів брови. Він пішов услід за нею, але, дійшовши до дверей, постояв і повернувся. Надія чекала на ганкові. Ніхто не виходив. Вона застібнула на всі гудзики пальто і ступила на роз'южену землю. Вона йшла поволі, не озираючись, з високо підведеною головою і її хода була схожа на ходу сліпця. Назустріч попадалися робітники, вони пізнавали лікарку, давали їй дорогу, а вона йшла далі з широко розкритими очима і вслухалася у чавкання болота під ногами. Вона думала. Їй було про що думати. Голуб більше не приходив. Він зник для неї і не з'являвся, і в цій глибокій роздумі не було ні крихти туги по втраченому кохання, це було тривожне чекання майбутнього. Вона щось згадала, озирнулася навколо, дістала з кишені листа, зупинилася, хотіла розірвати його, але передумавши поклала його знову до кишені і пішла далі. Вона обминула робітничі бараки і пішла навпростець до флігеля закордонної експертизи.

А з контори все ще не розходилися. Відчувався стан облоги. Прийшли майстри, десятники, сиділи на столах, на підвіконнях, палили цигарки, позирали з тривогою один на одного і мовчали. В партійному осередкові зібралися комсомольці, Очеретний чекав на появу Вакулова, вони домовилися, що він зайде. Треба було мати точні вказівки, потрібно було вживати якихось заходів. Кажучи по правді, секретар комсомолу трохи розгубився.

Хіба можна рівняти зловісний вибух до як землетрус зруйнував побудоване ними, з недавньої пожежою?

У кімнатці стало душно. Хтось відчинив вікно. Холодний вітер увірвався в кімнатку. Минула ніч. Слідча комісія запросила до участі кількох інженерів і з самісінького ранку розпочала слідство. Вона обстежила місце вибуху, взяла робочі рисунки дільниці і передала їх на експертизу, викликала підривників, довго говорила з ними і цілий день метушилася по будівництву: розпитуючи, перевіряючи і досліджуючи.

У Голуба з'явилася сила енергії. Не було й сліду від безсонних ночей. Він працював як навіжений. Забігши на хвилинку додому, він застав на столі записку.

— „Ти пішов від мене назавжди“... — Далі Голуб не читав, він залишив на столі клаптик паперу і намірявся вийти. Щось колихнулося у грудях. Мимоволі пальці простяглися до записки і очі вп'ялися в неї, але тієї ж хвилини записка прослизнула між пальцями і, перекутившись, упала на долівку. Голуб наступив на неї, вийшов з кімнати, забувши взяти портфель, по який власне приходив.

Голуб простував до зруйнованої дільниці. Його цікавило одне: хто саме дав робочі рисунки підривникам. Хто?

Дудулад, викликаний на комісію, послався на Серебрякова. Підпису головного інженера на рисунках не було.

— Ні, він тут ні при чому, — Голуб кивком голови відкинув непевну думку і знову замислився. Він швидковав між зруйнованими корпусами, обминаючи групи робітників. На їхніх обличчях лежала тінь тривоги. Як і тоді, в ніч пожежі, у них хмурилися брови і намітно зведених вустах лежали скорботні тіні. Назустріч йому із Герасименком ішов Локк. Голуба наздогнав Серебряков. Головний інженер був схвильований вкрай. Його сухі довгі пальці тремтіли, коли він здоровався з Голубом.

— Михайле Петровичу, я протестую, я не розумію... Ніяких рисунків я не давав виконробові. Це шантаж! Я про-

тестую. Ось тут написано про все. — Він простягнув Голубові вчетверо складений аркуш паперу і замовк.

— Не хвилюйтеся. Все з'ясується, все буде ясно.

Голуб заспокоїливо потис йому нижче ліктя руку.

— Все стане ясно, товаришу Серебряков.

— Так, все мусить з'ясуватися, але я вас прошу, прочитайте зараз мою заяву, я тут виклав свої міркування з приводу рисунків, — забігаючи наперед, настоював інженер.

Серебряков відстав від Голуба і пішов геть, втягуючи голову в гострі плечі.

У кабінеті на Голуба чекав Мертонг. Вперше за останні тижні вони зустрілися сам-на-сам. Мертонг підвівся назустріч і мідно стиснув простягнуту руку начбуда. Вони обидва сіли і якусь мить мовчали обидва.

— Чим можу служити? — спитав Голуб згодом, запитливо поглядаючи на чужоземця.

— Я мушу висловити вам своє щире співчуття з приводу нещастя, яке спіткало вас. Вам справді не щастить.

Голуб посміхнувся.

— Перед природою ми безсилі, пане директоре, — зауважив Мартонг, помітивши Голубову посмішку.

— Я трохі іншої думки, ми творимо природу.

Інженер не відповів. Він почекав якусь хвилину і, розгладжуючи рукою сукно на столі, продовжив:

— Я покидаю будівництво, пане директоре. З власної волі я повертаюся на батьківщину. Де в чому ми з містером Локком незгодні. Відсутність єдності в поглядах унеможливорює надалі працю разом. Зрозумійте мене і не дивуйтеся, чому саме я вибрав вас за повіреного в своїх особистих справах. Ви мусите знати, що я не забув тієї ночі, коли вирувала пожежа і доля звела мене з вами. Ви пам'ятаєте? — Мертонг замовк. Тінь вагання промайнула на його суворому холодному обличчі.

— Ви творите дива. Це не комплімент, я не звик говорити компліментів. У вас труднощі, непередбачені зриви,

але ви переможете. Я чомусь вірю, що, не зважаючи на всі катастрофи, завод буде збудований в термін. Я радію з того, що певна частка моїх знань і здібностей вкладена в цю величезну споруду і, залишаючи будівництво, я волів би висловити вам результати своїх спостережень над окремими процесами робіт.

— Прошу. Я буду дуже радий, — Голуб насипав у люльку тютюну і запалив. Доки він запалював і смоктав мундшук, Мертонг дістав блокнот.

— Мої висновки стосуються другої ділянки.

Голуб насторожився. Люлька описала просту лінію і застигла в правому куточку рота.

— А саме?

— Проекти, за якими йде будівництва на другій ділянці, неправильні.

Голуб відчув раптову сухість у роті. Він ковтнув сухе повітря і поклав люльку на стіл. Йому видалося, що він не дослухав. Спираючись обома руками на стіл, він підвівся і вп'явся гарячими очима в інженера.

— Факти?

— Прошу, — відповів спокійно Мертонг, — навіть бетонні майдани під агрегатами матимуть кут спуску 13°?

— Це ж ваші проекти! — Голуб вимовив це і безсило опустився на стілець.

— Ви помиляєтеся, це проекти фірми, які схвалені інженерами вашого тресту. Справа тут така складна, що ваші місцеві інженери в робочих рисунках проектів цього ніяк не могли помітити.

— Далі, я вас прошу далі!

— Якщо ви дозволите, я скажу далі. Будувати під таким кутом бетонні майдани під агрегати і піднімати їх на таку височину, для бурякосушарних склепів немає жодної потреби. Це, насамперед, марна витрата сотень тисяч карбованців і, подруге, такі майдани зводять лише для артилерійських полігонів.

Перед очима Голуба з'явилася якась сіра, невиразних розмірів крапка. Вона то зменшувалася, то збільшувалася і заважала йому зосереджувати думки.

— Ви хочете сказати, — звернувся він до інженера, — що ми будемо за

цими проектами артилерійські плацдарми для інтервентів?

— Я нічого не кажу.

Різкий біль пройшов Голубові в скронях. Сіра крапка затулила світло. Він примружив повіки і з силою розплющив їх. Він знову бачив перед собою спокійне одверте обличчя Мертонга.

— Я нічого не хочу цим сказати, пане директоре. Я думаю, що тут сталася прикра помилка, бо ж у нашій фірмі працює чимало інженерів, які працювали на військових будівництвах і це могло у них статися помилково. Я перевірів усе дуже детально і у вас є можливість це виправити.

— Ви говорили з приводу цього з Локком?

— Ні. Вже два дні я не маю з ним ні приватних, ні ділових розмов. А до цього висновку я прийшов учора вночі.

Голуб замовк.

— „Тридцять три нещастя в один день, — подумалося йому. Що ж тепер робити? Друга ділянка, саме за неї так боровся Локк, і саме в неї вкладено безліч енергії, коштів і сил.

— „Але це зроблено свідомо. Безперечно, свідомо, — твердо вирішив Голуб, — це свідоме шкідництво“. Перед ним одною стрілкою пролетіли: пожежа, страйк, вибух і щойно принесена інженером Мертонгом звістка. Все це промчало як на екрані. Воно було витвором кваліфікованих режисерів і операторів. І серед облич цих митців він навмання поставив обличчя Локка. На безмежному степу, серед корпусів і будівель він угледів ворога. Він побачив його нахабні руки, скручені пальці, зведені конвульсією жадоби смерті для всього навколишнього, живого. Голуб узяв люльку, вона не курилась; дивлячись просто Мертонгові в обличчя, сказав:

— Дякую, щиро дякую! Ви зробили нам величезну послугу. Тепер для мене зрозуміле все. Будьте певні, що ми зробимо звідси належні й справедливі висновки. Я тільки попрошу вас викласти на папері все розказане.

— Я це зробив раніше, — Мертонг поклав перед Голубом конверт.

— „Панові Голубу, начальнику будівництва цукрокомбінату від інженера

Чарлі Мертонга“ — прочитав той і поклав конверт до шухляди.

— Скажіть, ви твердо вирішили їхати? — запитав він у інженера.

— Так!

— Ви не можете зламати вашого рішення?

— Не можу. Я думаю... ніяк не можу.

— Шкода!

Мертонг підвівся і, простягаючи Голубові руку, промовив:

— На все добре, пане Голубе, бажаю вам успіху.

— До побачення, — підкреслено відповів Голуб, міцно стиснувши м'язисту інженерову руку. Коли Мертонг вийшов, Голуб спокійно зняв телефонну рурку і викликав обком партії.

... Тієї ночі швидкий потяг, перерізуючи дужими грудьми дощову завісу, мчав Мертонга до Москви. Інженер не спав. Він вслухався в одноманітний цокіт коліс і думав. За вікнами, розпанахана навпіл дощем, пролітала осіння ніч. Вона була схожа на його життя. На стиках здригалися вагони. Синя лампочка під стелею дратувала зір. Мертонг повернув вимикач, темрява обгорнула його. В одностонному клекоті коліс йому вчувалася байдужа пісня про його життя. І батьківщина, куди він мчав, і жінка, яку він любив, і новий винахід, похований у ящиках писемного столу сера Ребека, і заводи фірми „Ребек і Ко“ видалися йому далекими й непотрібними речами. Все це складало невідоме в рівнянні і визначити цей невідомий чинник не було жодної змоги.

Холод пронизав його серце. Такий холод відчував він тієї ночі, коли вирішив розказати Голубові про свої висновки. Що чекало його попереду? Який ранок мусіла народити осіння ніч? І раптом для нього цей майбутній ранок став невідомим чинником у рівнянні його власного життя. Це було саме так. Це було рівняння з одним невідомим. Він мусів негайно розв'язати його. Негайно! Якесь енергія пробудилася в ньому. Він скочив з канапи, увімкнув світло, зібрав речі, одягнувся і вийшов у коридор. Мертонг довідався у кондуктора, що до Москви ще чотирнадцять годин їзди. Стрілки годинника показу-

вали третю годину ночі. Поїзд спинився на якійсь станції, Мертонг узяв валізу і зійшов.

Одну хвилинку він тримався за поручні, відчуючи через рукавичку холодне залізо. Він міцно стиснув залізний прут, немов би прощався з кимсь, і пішов до станційного будинку. За спиною чахнув паротяг і поїзд рушив. Мертонг не озирнувся. Коли б хто освітив його обличчя, то відсахнувся б. Воно було вапнякового кольору. Мертонг підійшов до каси, взяв квиток на зустрічний поїзд і під ранок покинув станцію.

Рівняння з одним невідомим розв'язалося просто.

Розділ вісімнадцятий

Герасименко повертався з гуртка техпропаганди. Гуртком він керував недавно, але за навантаження, яке йому дав партком, він взявся гаряче. Заняття скінчилося рано. Додому іти не хотілося. Він ішов поволі, думаючи одну довгу думу. Його все не покидала думка про той погляд, яким обдарувала його Надія, коли виходила з контори в той вечір. Щоправда, він примирився з тим, що між ним і Надією все покінчено. Лишилося тільки відчуття порожнечі. Порожнечу треба було заповнити. Цікавило одне: навіщо приїхала вона на будівництво? Чого шукала вона тут? Йому кортіло поговорити з нею, та вона вперто уникала зустрічів сам-на-сам. Герасименко жив навпроти лікарні в новозбудованому невеличкому цегляному будинку. Вікна Надійної кімнати були навпроти його вікон. Вони були щільно затулені фіранками і, позираючи на них, бачив Герасименко лише смугу жовтуватого світла, що пробивалася крізь щілину між фіранками.

Стояти біля вікна, спираючись на підвіконня, відчувати денну втому в тілі і позирати довгим поглядом на білі фіранки можна було щовечера. Це не заборонялося. Так само не заборонялося думати. Думати можна було геть про все. Згадувати і марити про майбутнє. День за днем минав у невтомній роботі. Тривала атака штурмо-

вих бригад. Вони йшли суцільною стіною в наступ. Герасименко спостерігав їх щодня: бетонярів, слюсарів, грабарів, тинькарів—сотні будівників. Він бачив їхню самовідданість, упертість і мужність. Його запалював вогонь цього мудрого змагання і він міцно ввімкнувся в переможні лави.

Бракувало часу!

Безперечно, добу треба було б збільшити. Двадцяти чотирьох годин замало. Траплялося так, що важко було відрізнити початок однієї доби від кінця другої.

Дні вимірювалися не годинами, не числами на календарних листках. Перелік і вимір для них являла дошка соцзмагання в газеті „Будівник“. Там, на цій таблиці, чорними рядками чисел відзначалися дні, і про ці дні не можна було говорити, як звичайно ведеться: соняшні, теплі, вітряні.

Сам Герасименко, як сотні будівників, як Голуб, як Вакулов, говорив про дні процентами.

60% виконання плану, 70%, 100%.

Ці числа визначали хороший чи поганий день.

І ось у такі пружно пов'язані години часом вривалася хвилинка. Вона була непевна і тривожна, але привертала до себе думки. Вона спрямовувала їх течію в своє гирло. Гирло її було вузьке, зигзагоподібне і мало безліч коловоротів. Траплялася хвилинка, коли Герасименко все таки думав про Надію.

Тоді можна було, прийшовши додому, стати біля вікна, спертися руками на підвіконня і дивитися в її вікна. Тоді так само не заборонялося думати про неї. Її вікна були затулені.

Світло пробивалося вузькою смугою в щілинах між фіранками. На фіранках майоріли силуети знайомих облич. Він розрізняв знайомі профілі і сумнівів не могло бути. Гирло, в яке прямувала течія думок, робило карколомні віражі. Герасименко закривав очі. Він думав про далеку весну, про лавку під дубом в університетському саду і про дівчину з ім'ям, повним найкращих сподівань—Надія. Але карколомні віражі припинялися. Гирло випростовувалося як струна. Хвилинка м'ятежності і спо-

гадів випадала із ланцюга пружних годин. Все було як слід. Можна було широко розкрити очі, побачити як вийде Голуб з лікарні, хвилинку постоїть, застібуючи пальто, і рушить додому. За білими фіранками кілька разів промайорить знайомий силует і згодом там загасне світло.

Ранком він стріне Голуба, вони говорять про справи. Начбуд, звичайно, не догадуватиметься, що його вчора о півночі бачив Герасименко і для нього це не було байдуже. Це буде ранком.

А зараз можна звійкнути світло і сідати до роботи. І Герасименко сідав до столу працювати. Робота над усе. І ранком можна буде спокійно розмовляти з Голубом. Чи може сказати йому? Що сказати? Що він бачив? Зайве! Що з того? Ну, і бачив... А сказати про все, про давню весну, про біляву дівчину, про зраду, про зустріч у місті, нарешті про дружину головного інженера Бергольца... Сказати можна було багато. Так. Навіщо? Щоб Голуб вислухав і здивувався? Щоб Герасименкові було спокійніше? Ні, не треба! Він не стане говорити. Ранком можна буде спокійно розмовляти з начальником будівництва про справи. Тільки про справи. Було кохання, і не стало його. Була надія на любов, і надія стала оманною. Жінка з ім'ям великих сподівань була оманною.

У кімнаті багато світла. Море електричних променів. Сувої рисунків, книжки, газети. Все це, де вишукана простота, точність виразів і коротка, як постріл, думка, все це навівало спокій. Можна було керувати гуртком техпропаганди, в обідню перерву написати статтю до чергового номера „Будівника“, увечері зробити доповідь на комсомольському осередку. Можна було написати друзям, ровесникам. Їх було чимало в різних кінцях Союзу. Вони були на заводах, на копальнях, на цукроварнях, у політвідділах. Їх було чимало безпечних, хороших друзів.

Все це було можливе, корисне, потрібне.

Воно не випадало з загального обігу життя й часу.

Але навіщо тут, серед степу, де реальність перетворюється велика іде де триває шторм людської сили, йде наступ соціалізму, навіщо тут опинилася Надія Боженко, жінка голоного інженера тресту, лікарка профсією? Чого шукала вона тут? І чом зразу вона найшла Голуба? Чому? Це були десятки плутаних запитань. Вони виростали як стовпчики книг на столі. Вони переплуталися і на них треба було відповісти, або точніше — знайти відповідь. Все таки ці питання посдали певне місце в увазі Герасименковій.

Часом, стоячи біля вікна, можна було помітити довгобородого Шульгу, вартового з будинка закордонної експертизи. Він виходив з лікарні, в одній руці тримаючи пляшку, мабуть, із ліками, а в другій ліхтар. Він ступав поволі, викинувши наперед руку з ліхтарем. Світло падало на пляшку, рецепт білих клаптиком звішувався і теліпався на вітрі.

За ліками для чужоземних спеціалістів можна було ходити і вдень...

... Герасименко повертався з гуртка техпропаганди. Додому йти не було рації. Сьогодні працювати не варто. Болить голова, болить у горлі, чимось важким налягати м'язи. Піти можна до Серебрякова. Там він вип'є шклянку гарячого чаю, послухає гру на роялі інженерої дружини, поговорить по трохи про все і так пройде вечір. Герасименко спрямовує свої кроки до будинку, де живе Серебряков.

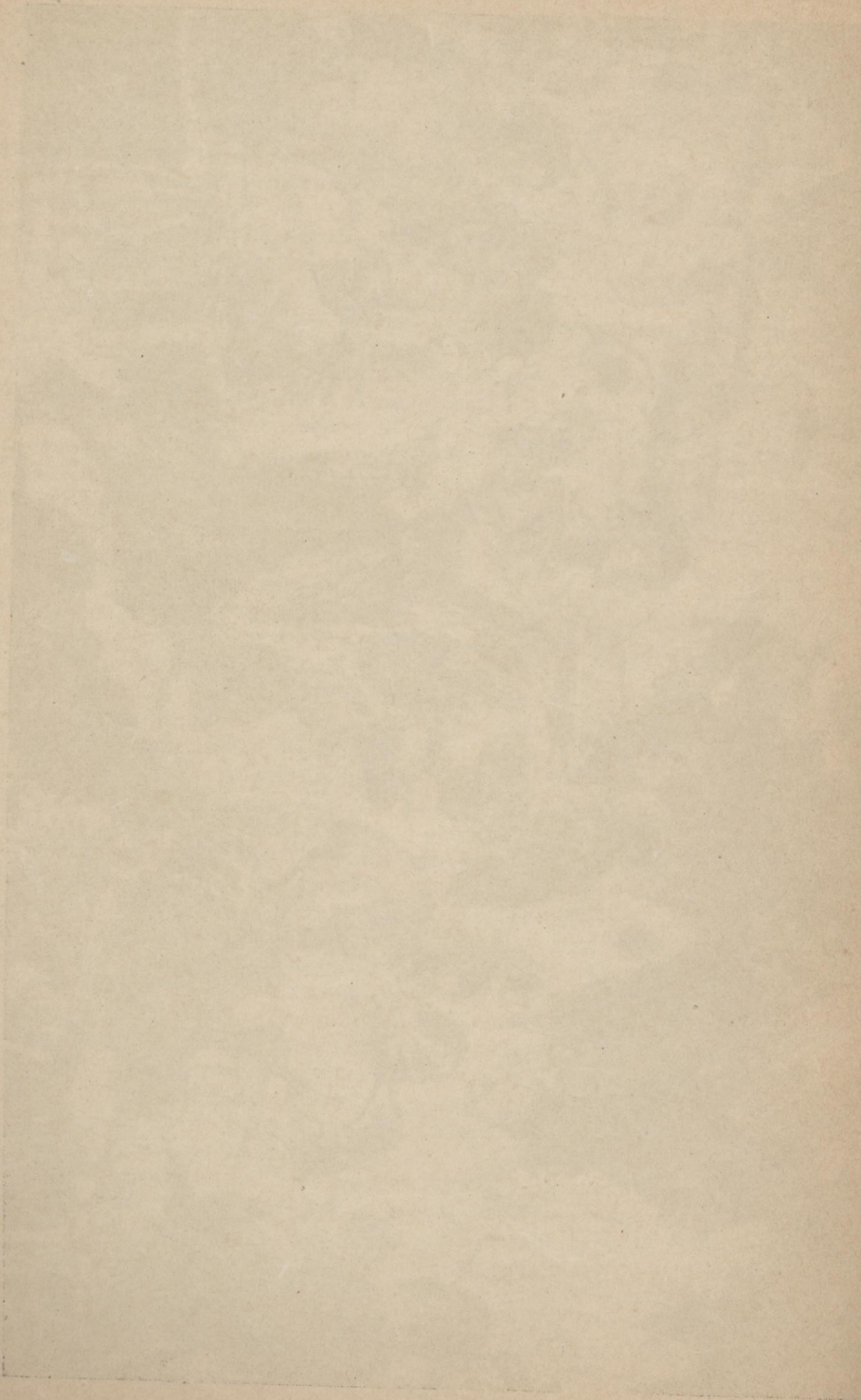
У Серебрякова інженери не збиралися вже давно. Вдверть завантаженою роботою, вони не могли вибрати вільного часу, щоб зійтися разом і зашклянкою чаю поговорити. Але сьогодні був виключний випадок. Сьогодні закінчилася штурмова декада і в Серебрякова зібралося кілька інженерів. Герасименка зустріли привітно. Дружина Серебрякова підсунула йому стілець поруч себе. Серебряков п'є чай, він витирає піт, що ясно виступає на чолі. Кілька молодих інженерів сперечаються з Авер'яном. У кутку біля самовара застигла сутула постать Зи-

Худ. Дерегус (Харків)

Після збору врожаю

318

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM
OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AND
ANATOMY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE
ZOOLOGY
AND
ANATOMY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE
ZOOLOGY
AND
ANATOMY

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM
OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AND
ANATOMY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE
ZOOLOGY
AND
ANATOMY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE
ZOOLOGY
AND
ANATOMY

міна. Він довго колотить ложечкою в склянці, спостерігає, як тане цукор і прислухається до розмов. Так само сьогодні тут немає Мертонга. Останнім часом Мертонг сюди заходив часто. Він більше мовчав і слухав. Дружина Серебрякова на знак особливої поваги до нього подавала йому чай у срібному підстаннику. І сьогодні, хоча всі й знають, що Мертонг не прийде, але підстанник стоїть на столі.

— Що ви скажете про стовбняк?

Авер'ян відсовує від себе випиту склянку і дивиться пильно на присутніх. Господиня перестає пити чай. Вона тривожно позирає на чоловіка.

— Третій випадок, — говорить Серебряков.

— Даруйте, але ви погано обізнані, восьмий випадок.

Дійсно, Авер'ян здивовує інженерів.

— Не може бути, — встриє в розмову Зімін і тягне за руку Герасименка.

— Ти чуєш?

— Звідкіля це він узявся?

— Лікарня... — розводить руками завгосп, — біс її знає, але кілька смертельних випадків. Учора помер Марченко.

— Ну, це нісенітниця. Я не розумію, це ж не пошесна хвороба? — Серебряков обурливо стукає рукою по столу. — По моєму, тут провина нашої лікарні..

Герасименко, як і всі присутні, розуміють, що Серебряков хоче сказати лікарки, але інженер цього не говорить і всі знають чому. У цей час риплять двері. На порозі з'являється Голуб. Він жмуриться на світло і, ховаючи до кишені електричний ліхтар, говорить:

— Привіт! Я теж ласий на чай, Зінайдо Павливно.

Голуб скидає пальто і сідає на вільний стілець. Господиня наливає йому в Мертонгову склянку чаю. Триває хвилина тиша. Голуб сьорбає гарячий чай. Він знає, що до його появи тут про щось розмовляли. І мабуть те, що говорилося, стосувалося його. Він не хоче починати розмови. Голуб п'є чай і думає. Він іноді затримує свій погляд на картині, яка висить на стіні. Ліс

уночі. Високо в небі місяць. Срібляним саявом він облив невелику поляну. На поляні лежить ведмідь. Вся картина підсоложена і штучна.

— Як у тебе на ділянці, вже відновили котлован? — помічник Серебрякова, молодий будівельник, звертається з цим питанням до Герасименка. Він прагне порушити утворену напругу.

— Так, це вже зроблено. Завтра я починаю зводити склепіння, — відповідає Герасименко. Напружене мовчання порушено. Серебряков радіє. Він зручніше вмощується на стільці і відсовує свою спустілу склянку дружині.

Знову починає займатися полум'я розмови. Воно точиться навколо успіхів штурмових бригад, Зімін жвавішає.

— Наші бригади імені з'їзду профспілок дали найкращі показники, — каже він Авер'янові, який посмішкується над кепською роботою будкому.

— Так. За ці кілька днів або вірніше дів зроблено чимало, — задумливо говорить Серебряков, — ми показали справжні темпи.

Старий інженер відчуває як його проймає пронизливий дріж. Адже справді, те, що було напівзруйновано, зведено за кілька дів. На все життя запам'ятав він обличчя робітників, освітлені гарячим полум'ям смолоскипів у штурмові ночі. Він на все життя запам'ятав ці ночі атак і штурмів.

Голуб мовчить. Голуб допиває другу склянку чаю і слухає. Клубок розмови розмотується. Всі позирають на Голуба і всі чекають його слова.

„Вони говорять про штурмові ночі. Це добре. Вони працювали як слід: вперто, віддано, як личить більшовикам. Їм можна вірити“, — думає Голуб. Щойно він прийшов з робітничих бараків. Разом з Вакуловим провадив збори по окремих бараках. Вони говорили з робітниками про будівництво, про нагородження кращих ударників, про преміювання, і робітники відхилили це. Бетонярі внесли пропозицію преміювати, коли закінчать будівництво.

— Тоді буде видно, хто справжній герой, хто справді заслуговує на звання найкращого ударника, — заявив бригадир бетонярів, комсомолец Фролов.

— „Розказати їм про це?“ — думає Голуб про присутніх. Але він мовчить. Інженери розмовляють і скося позирають на начбуда. Можливо, цієї хвилини вони пригадують його кремезну постать, що всі ці дні з'являлася всюди на будівництві, вони пригадують його короткі вказівки, його переконаність і нерозгубленість у найскрутніші моменти. І про це так само думає Герасименко.

— Друзі!

Це сказав Голуб. Голови підводяться від шклянок. Очі спрямовані на нього. Вони не помилилися: Серебряков, Герасименко, Авер'ян, Зімін, Петров. Голуб звернувся до них.

— Друзі! — Голуб відсовує срібний підстаканник і кладе широку долоню на шклянку. Мимохить цей самий рух повторює Герасименко. Липке скло пристає до долоні.

— Я мушу вам розповісти одну важливу річ.

Тривожні погляди спрямовані на Голуба, самовар дзичить як вулик бджіл.

— На нашому будівництві викрито контрреволюційну шкідницьку організацію. Її очолював голова експертизи інженер Локк. До складу цієї організації належали інженери з тресту, а також наш інженер Сеньковський, технік Дудулад, Охрименко і ще кілька чоловіка.

Самовар настирливо співає. Сьогодні він просто неможливий. Серебряков охоче викинув би його геть.

— Ми будували бетонні плацдарми дільниці № 2 не під агрегати. Ми будували їх за проектами фірми, що затверджені інженерами нашого тресту, як плацдарми для артилерії інтервентів. До цієї організації, товариші, так само належала лікарка Боженко.

Шклянка впивається в долоні Герасименкові. Кров багряними струмочками збігає по стінках шклянки і зафарблює чай в блюдечці. Але цього ніхто не помічає. Погляди спрямовані на Голуба.

— Вона виконувала обов'язки зв'язку між шкідниками з їхнім центром, вона була шпигункою і штучними засобами масажувала стовбняк. Пожежа, ви-

бух, — каже далі Голуб, — це так само наслідки їхньої роботи. Сьогодні на попередньому слідстві вони це вже знали.

Голуб піднімає руку від шклянки. Він розглядає на світлі червоне коло на долоні.

Зінаїда Павловна скрикує до Герасименка:

— Боже мій, ви покалічили руку!

В блюдечці червоніє кров. На вигук господині ніхто не зважає. Всі мовчать. Важке дихання заглушає гудіння самовара.

— Як же тепер?... Як же з другою дільницею? — на худих обвислих щоках Серебрякова здригує сива борідка.

— Ще не все втрачено. У нас час виправити заподіяне злочинцями. На другій ділянці ми поставимо наш агрегати. Свої гармати у нас є і поставити. Ще чаю, — просить Голуб господарки.

— А Мертонг? — питає Авер'ян. — Як з ним?

— Мертонг — це чесна людина. Сьогодні я одержав від нього телеграму, він повертається на будівництво.

За круглим столом сидить п'ять чоловіків і одна жінка. У просторій кімнаті панує довга, як вічність, тиша. Всі поглядають один на одного. У кутку схожий на катафалк завмер рояль. За вікнами лежить ніч, осінь і все, що вже перейдено. І кожний із присутніх мимохить дорікає собі:

— А я вірив, а я прогледів... — кожний відчуває частину провини на собі.

— Це все, друзі, що я хотів вам розповісти, — Голуб підводиться, — треба поспішати, адже завтра ранок вщерть завантажений роботою.

Всі підводяться, Серебряков розгублено шепоче, потискуючи руки:

— Хто міг знати?... Хто міг знати?

Гості розходяться. У просторій кімнаті біля давно замовклого самовара лишається старий інженер. Він сидить сперши сиву голову на руки, і думає. Минуле і майбутнє переплітаються в його думках.

— Хто міг знати, — шепочуть його губи, — хто міг знати?

За вікнами лежить довга осіння ніч, схожа на минуле, вона безшумно відсовується на захід.

Прощаючись біля будинку, де живе Герасименко, Голуб говорить:

— Ще одна деталь: Надія Боженко — дочка професора Ногіна. Буває і так, друже — задумано говорить він. — Ну, прощавай!

Він іде далі і зникає за рогом якоїсь будівлі, а Герасименко ще довго стоїть біля дверей своєї квартири, шукаючи в кишенях ключа.

Ключ він тримає у міцно стиснутій правій.

Розділ дев'ятнадцятий

У вікні лежить кавалок олив'яного неба. Кудлаті хмари, як пси, котяться за вікном. Кавалок олив'яного неба лежить у просторому вікні і ранок виростає за ним.

Телефонна трубка вислизнула з рук і на ричажок не потрапила. Вона звислась додолу, недовго здригаючись на зеленому шнурі. На автоматичній станції настирливо гуде сигналізатор під номером К—7-46-33.

Чоловік задумався. Про що думав чоловік за писемним столом, у розхристаній сорочці з очима, наповненими росолом? Чоловік думав про кінець. Коли в телефонній трубці голос Бергольца, хрипить, заїкається і замирає, це означає кінець.

Чоловік підводиться, він ступає кілька кроків вперед, він рвучко повертає і прямує знову до столу. Цей рейс він повторює тричі.

Чоловік починає розуміти, що перейти у світ, який лежить за цими чотирма стінами, неможливо. Чоловікові тісно в кімнаті. Чотири стіни душать. Чотири стіни, цілком звичайні, яких мільйони в житлокоопівських будинках, видаються йому мурами незламної фортеці. За ними лежить інший світ і інші люди. Пробити ці чотири стіни неможливо.

Звичайно, можна відкрити двері. Високі дубові двері з блискучими мідяними держальцями, але переступити поріг неможливо.

Світ не висаджено. Вибуху не сталося. Передчуття, яке довго мучило його, обернулося в реальність. Катастрофа. Провал. Кінець.

Чи є край цьому? Чи є вихід?

— Вони програли гру! — Чоловік говорить „вони“ свідомо, він прагне виключити себе, але це фікція.

— Гру програли ми.

Хвилину тому в телефонну трубку Бергольц сказав:

— Якщо є можливість, — рятуйтеся!

Не було ні можливості, ні бажання. Тікати від самого себе, як від своєї тіні — неможливо. Це передбачав він. Так мусіло статися. Лишається один крок. Думка про нього блискавична. Він спиняється біля столу, з силою висмикує шухляду і виймає зпід паперів заїржавілий наган. Він раптом відчуває, що можуть з'явитися тіні минулого. Спогадів він боїться. Його пальці тремтять. Холодний кавалок сталі танцює в руках. Барабан легко перекочується. Сім набоїв — сім смертей. Тоді чоловік виймає шість патронів. Він відводить очі на вікно. Тремтячими руками двічі обертає барабан і вкладає в рот холодне дуло. Це лотерея. Рот висушили вітри, там жарко, як в літню спеку в степах.

Людина натискає курок.

У вікні лежить кавалок олив'яного неба. Пострілу не було. У лотереї чоловік витягнув квиточок, на якому написано: жити. Тоді він сідає в лонгшез і, знітившись, чекає.

На телефонній станції під номером К—7-46-33 настирливо гуде сигналізатор. Телефоністка дивиться на номер і сердито вимикає його. Вона бере довідник і шукає абонента цього номеру.

— К—7-46-33 — Михайло Галактіонович Расягін, інженер, Олексієвський провулок, 23—б, — читає вона вголос.

— Фаня, — каже вона своїй помічниці, — перевір, у чім справа. І оштрафуй абонента, якщо...

Помічниця киває головою, вона знає, що штрафують тільки тоді, коли абонент недбайливо ставиться до автомату.

За струнками стінами АТС бадьорий ранок. Ранок голосистий і запашний як життя. Помічниця Фаня збирається на Олексієвський провулок, але за годину повертається звідтіля. Вона йшла даремно. Читаючи в трамваї газету, вона надибала на ім'я, яке було записане в її робочій книжці. Прізвище це було серед низки інших у інформаційному повідомленні про викриття контрреволюційної організації.

Розділ двадцятый

Лист лежав між стіною і тумбою писемного столу. Він вкритий павутинням і пилом. Прибирали кімнату, пересовували меблі і знайшли листа. До нього, писаного знайомим дрібним почерком, невелика приписка. Її писано тією ж рукою, що й адрес. Приписка коротка:

„Ви поїхали і мабуть забули про мене. Сталося багато змін. Насамперед від сьогодні я вже не Анета Стронг. Так, ми прощаємося назавжди. Я не знаю чому, але певна, що більше ми не побачимося, і тільки ця певність дала твердість моему рішенню. Я пересилаю вам лист вашого брата, виконуючи його останнє побажання. Бажаю всього найкращого. А. Стронг“.

„Брате! Ти мусиш прочитати цього листа. Ці клаптики паперу, на яких разом з чорнилами засохнуть мої болі, страждання і мій розпач, — дійдуть до тебе. Це буде перша і остання одверта братська розмова поміж нами. Адже ми, мій брате, мало знали про життя кожного.“

„Папір мертвий, чорнила байдужі, слова холодні. Ніщо не в силі передати тобі те, що скоїлося зі мною. Колись ти сміявся з мене. Ти глузував з моєї філософії і називав мене романтиком. Чарлі! Любий брате! Я можу порадувати тебе, що від романтики у мене лишився ледве помітний дим, який тане і тане. Я став звичайним матеріалістом. Грубим матеріалістом, який шукає користі для себе у своїх діях та вчинках, і в особистих, і в громадських справах. Так, брате. Я знаю ціну романтики і знаю ціну її прикрасам.“

„Світ старий. Люди, які керують ним, нікчемні. Важко схвати їм свою внутрішню порожнечу під екзотичними прикрасами фраз про цивілізацію і розквіт.“

„Це для мене ясно, як ясно, що зараз, коли я пишу тобі ці рядки, стоїть погожий літній ранок і дерева перед моїми вікнами сумно кивають мені своїми гострими верхів'ями. Нехай посміхайся, брате! Це не романтична ремарка в трагедії. Дереву кивають мені своїми верхів'ями, вони прощаються зі мною.“

— „Ми живемо на вулкані. Станеться землетрус. І цей великий землетрус зватиметься революція. Землю трусонем ми, пролетарі“.

„... Ці слова я чув п'ять років тому. Їх виголосив один з ватажків комуністичної партії нашої країни.“

„Я був тоді романтиком, Чарлі, мене образили такі гострі слова. Мені вбачалася в них зневага до всього святого і недоторканого, яке існує в цілому світі. Але ж немає святого і недоторканого! Його немає й не було.“

„Все, що ми називали цими словами, все воно — тільки сліпе й покірне знаряддя в руках кровожерних і тупих правителів. У мене хворе серце, брате, і лікарі забороняють мені хвилюватися. Але я хвилююся. Так чи інакше — ніщо вже не врятує мене. Я добре свідомий цього. Боюся, що тобі набридли мої теревені. Але читай, читай до кінця. Вислухай знаменну трагикомедію або, як хочеш, фарс, з головним героєм у моїй особі.“

„Як собі хочеш, я мушу почати з минулого. Цей невеличкий екскурс у минуле не завадить вислухати тобі. Чи пам'ятаєш ти нашого старенького батька? Спокійний, вдумливий, без щасливої вдачі фермер, і старенька мати, прибита горем і щоденними турботами селянка. Це наші батьки. Яку спадщину дістали ми від них? Не знаю яку ти, але я безперечно — покірливість. Саме це. Я бунтую, я кричу, я кидаю виклик цілому світові, але я не можу перебороти його. Мій крик не виходить“

за стіни моєї мансарди, мій бунт — це просто несамовите бігання з кутка в куток, яке скидається на дикунський танок. І на порозі моєї мансарди першої ж хвилини може з'явитися постать господаря, плюгавого містера Стівенса, щоб нагадати мені про несплачений борг за приміщення. У мене в кишені порожньо.

„Це у мене, у видатнішого письменника нашої батьківщини, немає ні шілінга. Що я можу заподіяти після цього? Бунт, повстання подавлене. Приходить реакція.

„Світ, якому я кинув виклик своїм романом „Я ненавиджу“ — відвернувся від мене. Роман видано рік тому і це рік мого падіння. Це мій кінець.

„Ми були малими, Чарлі. Ми ходили до школи. Мати нам давала по шматочку хліба і тоненькому кружальцю ковбаси. Це був наш сніданок. Ми вирости. Батьки наші давно сплять за тисячі миль від нас, у байдужій до всього землі. Ми вирости, брате, і ти став інженером, а я літератором.

Ми боролися, жили, працювали в ім'я цивілізації. Ти проектуєш заводи, я пишу романи. Навіть більше — ти був учасником світової війни і тобі за героїство дали хрестик із стьошкою. Ти герой. Я мав славу і пошану, їх дали мені мої книжки. Ні! Це неправда! Їх дали мені хазяї, буржуа, за книжки, в яких я співав дифірамби тому, в що вірив і що було потрібно їм. Під блискучою машкарою побачив я гнилизну і порожнечу. Я хотів відкрити світові очі і запротестував. Я хотів показати їм, що десятки тисяч людей, які мруть від голоду, — це не гарматне м'ясо, це живі істоти, які мають право на життя. Я хотів відкрити світові очі і написав роман. Роман вийшов і його заборонили. Мені проголосили анафему і мене брутально виштовхнули за двері розкішної залі, де вони п'ють і кохаються і звуть це життям, де вони торгують живими людьми і звуть це дипломатією. І от я падаю. Я все лечу з безконечної довжиною драбини і не можу ніде затриматися. Кожний день — щабель. Моє тіло стало байдужим до цього безупин-

ного падіння. Я все кочуся і гз знаю, де цьому настане кінець.

„Двері закрито за мною. І двері закрито переді мною. Що мені лишається робити, брате? Це не питання до тебе, це просто крик на бездоріжжі. Можливо, ще є вихід. Але я розгублений... Я нічого не бачу.

„Як би я хотів побачитися з тобою, Чарлі! Мені казали, що ти поїхав десь далеко будувати заводи, і ніби в Радянський Союз. Якщо це так, то я заздрю тобі. І я раджу ніколи, чуєш, ніколи не повертатися сюди.

„Ми були малими, Чарлі, і у нас був батько, старенький фермер, який плекав надію, що його сини посідатимуть поважне місце в суспільстві. Він збирав копійку до копійки і витрачав на нас. Він домігся свого бажання. Його сподівання ми справили, хоч це й звучить як іронія. Батька, Чарлі, немає. Він помер, наш старенький, добрий і наївний батько. Це краще. Безпутне життя його молодшого сина не хвилюватиме його. І от, Чарлі, що далі? Я зазнав всіх знущань. Я дійшов того, що живу у брудній непривітній мансарді, у мене немає шілінга, щоб купити собі гарячий сніданок. Письменник Генрі Мертонг більше не існує. Книжки з його прізвищем на обкладинках, на полицях громадських книгозбірень, це тільки легенда про нього.

„Письменника Генрі Мертонга не існує. Є просто Генрі, просто людина, просто безробітний, який опинився на вулиці, без нічого, без мети в сьогоднішньому, і в завтрашньому. І що робити йому? Правда, є ще один шанс. Він має змогу вмістити на останній сторінці газети таку обяву: „Письменник Генрі Мертонг згоден написати біографічний роман на 15 — 20 аркушів за невелику оплату. Розрахунок по згоді“. Це все таки вихід. Але я цього не зроблю. Не зроблю з двох причин. Насамперед, це не гідно мене і, по-друге, на таку обяву треба теж мати гроші. І я відчуваю кінець. Треба спускати завісу. Глядач переситився. Я не дистану жодного оплеску. Зі сцени треба було зійти трохи раніше. Це було б краще для мене. І от я пригадую,

brate, п'ять років тому на майдані, залитому натовпом робітників, палкий ватажок комуністичної партії виголосив:

— Ми живемо на вулкані. Мусить статися землетрус і цей землетрус зветься революція. І землю трусонемо ми, пролетарі“.

„Це прекрасно. Це сильно. Це мужні слова. Недарма я пригадую їх сьогодні і двічі повторюю.

„Здається, все. Можна було б додати до цього кілька слів про нещасливе кохання, про оману... Ні, брате, я ще не зовсім матеріаліст, коли в ці хвилини можу згадувати про кохання. Я ще трохи романтик. Мені важко. Дерев під вікнами кивають мені прощально гостроверхими верхів'ями. Дерев під вікнами прощаються зі мною. Коли ти читатимеш цього листа, — звичайно так пишуть всі самогубці, — мене не існуватиме. Прощай, любий брате“.

П'ять листків дрібно списаного паперу ретельно складено. Вони лежать непорушно на столі і рука ніжно гладить їх.

Мертонг прочитав листа.

Була змога прочитати листа багато днів тому, в ніч, коли сталася пожежа. Чи було б це краще, чи гірше — Мертонг не знає. Листа прочитано. Він лежить непорушно на столі і до нього можна доторкнутися рукою. Все, що лишилося від м'ятежного брата. Але то не Генрі, то не справжній Генрі.

...і була простісінька випадковість. Збіг обставин, який трапляється іноді в житті. Саме в той день, коли Мертонг читав листа, саме в цей день і майже в ці години, рівно три місяці тому Генрі скінчив писати листа.

Він встав, розправив плечі, висунувся по пояс у вікно. Над ним було небо, зовсім низько, блакитне і майже прозоре. Унизу були дахи будівель і гомінки вулиці. Він дістав з кишені браунінг і приклав до скроні.

Через мить бравнінг вислизнув з мертвої руки і впав на тротуар. Людина, якій він підкотився під ноги, здивовано глянула вгору.

Вгорі було небо, блакитне і майже прозоре. Вона переступила через брау-

нінг і пішла далі. Людина мала сяйво волосся і п'ятнадцять років в'язниці спиною. Це вона кілька років тому виголошувала палку промову на робіничому мітингу, з якої обурювався і я, і потім обожнював письменник Ген Мертонг.

Людина йшла на засідання ЦК комуністичної партії.

З скроні на ржавий дах великим краплями мляво спадала кров...

Мертонг прочитав листа. Все, що лишилося після невдахи брата, лежало під його широкою теплою долонею.

— „Він забув, що є ще один вихід його скрути!“ — Мертонг цього не сказав, але він так подумав. Він двічі подумав так.

Здавалося, що минула вічність. І втім, це не здавалося. Вічність минула дійсно.

— Можна прибирати, — звернувся Мертонг спокійно до прибиральниці, вона помітила в глибоких інженерових очах слози. Мертонг плакав, тихо спокійно, всією істотою, так, як плачуть чоловіки.

— Я ненавиджу! — сказав він вголос і прибиральниця здивовано і злякано глянула на нього.

Мертонг ненавидів світ, що задушив брата, але йому був відомий засіб, яким можна було задушити цей світ. Він увімкнувся в лави тих, які будували нове життя, які несли смерть тому світові.

Того дня він написав Джемсу Ребеку.

„Разом з цим повертаю вам угоду і чек на гроші. Свій винахід я продаю Цукротрестові Радянського Союзу, про що повідомляю Вас. Прошу мене на посаді у вашій фірмі не вважати.

Інженер Мертонг“.

Він приклав до листа угоду, чек і запакував їх в конверт. Потім він сховав у стіл лист Генріха. Записку Анеті потримав на долоні, ніби хотів визначити її вагу. Потім запалив сірника і, тримаючи двома пальцями за кінчик, підніс її на вогонь.

Полум'я легко побігло вгору.

Попіл упав на стіл. Це далось не зразу. Для цього треба було мати силу і мужність. У Мертонга була певність, що

він має і перше і друге. Він здув попіл зі столу. Все було кінчено.

На будівництві загула сирена. Вона кликала Мертонга, помічника головного інженера будівництва, на роботу. Інженер Мертонг ішов.

Розділ двадцять перший

Джемс Ребек стояв.

Він стояв і всі присутні сиділи. Таких засідань за всю історію існування синдикату майже не траплялося. Одто, схоже на це, відбулося 14 серпня 1914 року. Але тоді у нього був значно молодший вигляд і він не хвилювався. Тоді Джемс Ребек посміхався. Він посміхався легко, половиною рота і золотими рибками грали між товстими вустами зуби.

Сьогодні він не посміхається. Він стоїть і всі сидять. Сер Ребек говорить і в залі засідань синдикату відсутні стенографістки. Це означає, що його промова надто таємна. І це розуміють присутні. Його голос зривається, він переходить на високі ноти. В залі засідань ледве чути шумлять вентилятори. Вони розганяють дим від сигар. Присутні слухають пильно. Члени синдикату мармуровими посталями застигли у кріслах.

Найближче до Ребека сидить маршал і два джентльмени в цивільному. Маршал не слухає промови. Він не слухає і це видно хоча б із того, що він сердито водить пальцем по великому аркушеві паперу, який лежить перед ним. Високий комір мундира підпирає сухе підборіддя і містеру Хіксу, особистому секретареві Джемса Ребека, видається, що якби не комір, голова маршала впала б. Маршал мовчить. Його палець не вгамовується. Він описує прості і криві на білому полі паперу.

Маршал пересовує дивізії. Він командує арміями. На білому клаптикові паперу він бачить своє майбутнє. Це — війна. Маршал пересовує цілі армії, і ворог відступає. Ворог падає подоланий. Тоді маршал дістає світову славу. Тоді він може спокійно вмерти. Тоді можна буде, бо він виконає свою місію.

Він в'їде на білому коні у Москву. Чому на коні і чому на білому? Саме так! І саме на білому коні! Історія любить трохи бутафорії, і він в'їде на коні, а не прилетить на літакові.

Маршал в'їжджатиме на коні, а за ним ітимуть танки, панцерники, багатомільйонні армії союзних держав, летітимуть літаки. Він буде переможцем. Маршал пригадує щось неприємне, він зморщується. Палець завмирає на папері. Він починає зневірятися в силі армії. Адже армія — це робітники, це мільйони пролетарів. Адже Москва для них — це приклад. Виходить...

Думка обривається, як надмірно натягнута струна. Голова скочується на груди. В очах стрибають обличчя членів синдикату. Генерал різко відкидається всім корпусом назад і прилипає до спинки крісла. Маршал мовчить. Говорить сер Джемс Ребек.

Маршалові 69 років. У минулу кризу війну він дістає собі славу стратега. Більша половина людства називала його кривавою собакою. І це знав маршал. І з цього він пишався.

— Я мушу сповістити вам, — говорить Ребек, у залі пробігає легка хвиля руху, бо всі знають, що зараз він скаже щось важливе, і хоч зміст цього важливого знають члени синдикату, але ж тепер воно буде виголошене офіційно вустами голови синдикату, — що ми провалилися. Проекти, які ми запропонували, — розшифровані. Більшовики викрили їхню суть. Світовий скандал. Вся преса Радянського Союзу кричить про це.

Джемс Ребек простягає руку до особистого секретаря і тієї ж хвилини швидко підводиться Хікс, віддаючи серові товсту теку з газетними вирізками. В теці більшовицька преса. Холодом пробирає висушені ревматичні спини. Більшовицька преса... Особистий секретар сідає і сер Ребек говорить далі.

— Світовий скандал! Торговельні ускладнення! Розрив договорів! Ось що станеться завтра. Та про це почнуть галасувати і в наших ліберальних газетах, хоч я домовився з газетним

трестом, але комуністи!.. Комуністи, чорт їх побери, вони не мовчатимуть.

— Сер, я дозволю собі,—особистий секретар нагинає плесковату голову,—перебити вас. Про ці речі вчора з'явилося повідомлення в соціал-демократичних газетах. Правда, характер його стриманий...

— Що?!—Джемс Ребек танцює за столом. — Що?! Ніяких повідомлень! Я забороняю! Ви розумієте, я забороняю!

Джемс Ребек хвилюється, він п'є воду і присутнім чутно, як вставні зуби сера Ребека цокотять об шклянку. Джентльмен у смокінгу, що сидить ліворуч Ребека, винувато посміхається і витирає великі рогові окуляри хусточкою. Очі членів синдикату впиваються в нього, а він все витирає окуляри, і поки сер Ребек п'є воду члени синдикату не відводять очей від джентльмена в смокінгу, який сидить ліворуч Ребека.

— Я вимагаю,—звертається Ребек до нього,—ніяких інформацій! Доволі демократії, ви чуєте, доволі! (Це вже до членів синдикату). Війну оголошено. Під нами висаджують ґрунт. Нас хотять повалити і зрівняти з пилом. Але це їм не вдасться! Перемога за нами!..

Голос Ребека зривається. Він пригадує, що замовлень у заводів його компанії мало, що заводи стають на консервацію, що Радянський Союз судитиметься і все таки цей провал стане скандалом світового масштабу. Це саме думають члени синдикату.

— Наші акції падають,—вигукує раптом найголовніший акціонер синдикату Робінс,—вони катастрофічно падають, і де вихід?!

Він підводиться і простягає праву руку до Ребека, ніби чекає, що дістане від нього відповідь. Ребек мовчить, хоча знає, що мовчати не можна. Треба говорити.

— Вихід є! Вихід у поваленні, у зруйнуванні тієї системи, яка несе нам смерть.—Ребек не говорить саме якої системи, але всі розуміють, про що іде мова.

Наступ єдиним фронтом. Ніяких потурань. Годі гратися в демократію. Годі.

Ніяких страйків. Більше уваги і більшій пильності. Джентльмен по ліву руку від сера Ребека здригується і киває головою.

— Наша програма: наступ і три наступ. Нам треба зміцнити своє внутрішнє становище і тоді...—Ребек показує рукою на генерала,—тоді наш генерал-маршал поведе наші переможні армії на червоні кордони.

Маршал мовчить. Членам синдикату ввижається на сухих зморщених устах сера маршала лагідна посмішка.

— Ви кажете акції падають, ми підніmemo їх курс. Не забувайте про військові замовлення. Наше надзвичайне засідання мусить схвалити такі заходи. Містер!

Особистий секретар Ребека розкриває невеличку рожеву теку і рівним голосом читає. Особистий секретар читає пропозиції Джемса Ребека. Він проголошує п'ять умов рятування і перемоги синдикату. Це ліки від кризи. Сер Ребек сідає, тепер можна трохи відпочити, повіки йому змикаються, він хоче трошки подумати. Акції падають у ціні. Покищо військових замовлень немає. Локк, чорт його побери, провалився. Мертонг продався. Що ж далі? Комуністи наступають. Ніякі засоби не допомагають. Він поволі розмикає повіки і крізь вузьенькі щілини видно обличчя членів синдикату. Особистий секретар закінчив читати. П'ять умов рятування синдикату схвалено. Слово забирає джентльмен, що сидить ліворуч сера Ребека. Він довго витирає окуляри, надіває їх, потім знову знімає і протирає хусточкою.

— Високоповажні сери,—говорить він, коли чорні колеса окулярів нарешті осідали його ніс,—я, як голова центрального комітету соціалістичної партії, мушу запевнити вас...

— Коротше!—Джемс Ребек незадоволено знизує плечима.

— Я буду короткий. Я не стану відбирати у вас надто дорогого часу, але я хочу запевнити синдикат від імені партії, на чолі якої я стою, що ми в основному цілком поділяємо вашу програму дій щодо оздоровлення стану нашої батьківщини і поліпшення умов

більш життя трудящих мас.— При цих словах
руку майже всі члени синдикату посміха-
ються. Ці посмішки надають промов-
цеві більшої сміливості.

— Ми поділяємо ваш погляд і в прин-
ципі згодні. Ми ведемо серед трудящих
велику виховну роботу. Ми бачимо, з
яким ентузіазмом вони борються за
національну велич нашої великої кра-
їни...

— Страйки, локаути — не витримує
сер Ребек, кидаючи репліку, — що ви
скажете про страйки?

— Комуністи, агенти Комінтерну... —
бурмоче збитий промовець.

— Чули, — кричить з місця Робінс, —
ми добре знаємо, що роблять комуні-
сти! Ви скажіть, що робите ви?

— Ми докладаємо всіх зусиль. Наша
партія вперто бореться з зрадниками
інтересів нації і держави, але я мушу
повідомити вас, що переважна більшість
нашого центрального комітету ска-
ржується на обмеженість в діях. Держава
нам не зовсім довіряє. Я мушу проси-
ти...

— Досить підтримок! Ви не одержи-
те більше ні одного фунта.

Джемс Ребек стукає кулаком по
столу і скрипло вигукує:

— Ні одного фунта, ви чуєте, до-
сить!

— Я мушу звернути вашу увагу, —
скоротомовкою говорить голова ЦК со-
ціалістів, — що в зв'язку зі збільшенням
безробіття в країні, наша партія...

— Ніяких партій! — Джемс Ребек
схоплюється з місця і вибігає наперед
столу. — Ніяких партій! Ви розумієте,
мусить бути диктатура!

Його сухорлява постать, туго стяг-
нута чорним смокінгом, у несамовитому
танкові сіпається перед очима членів
синдикату.

Промовець замовк. Він відчуває, що
почав не з того. Його спину пече за-
доволений злий погляд секретаря партії
націонал-соціалістів. Для лідера соціа-
лістів зараз цілком ясно, що той виступа-
тиме не так. Але... лідер соціалістів
розуміє — що ніяких „але“. Це ясно.
Справді потрібна диктатура. Голова
синдикату має рацію, коли вимагає
цього. Лідер націонал-соціалістичної

партії сидить міцно уп'явшись тілом
у дерев'яну спинку крісла і посміха-
ється краєчками вуст. Його програма
зовсім нескладна. Він переконаний, що
його засідання синдикату слухатиме
спокійно.

Джемс Ребек сідає на місце. Про-
мовець мовчить. Він може далі не го-
ворити. Мовчання членів синдикату
дорівнює засудженню. Промовець це
розуміє. Значить можна сісти і можна
поставити крапку. Він іде на своє місце
і безпорадно опускається на стілець
ліворуч Джемса Ребека. Праворуч біля
нього сидить спокійний і самовпевнений
секретар ЦК націоналістів. Лідер соціа-
лістичної партії відчуває, що незабаром
вони поміняються місцями і на наступ-
ному засіданні синдикату біля сера
Ребека сидітиме той. Це видно хоч би
того, як він вільно розмовляє з Ребеком,
і лідер соціалістів думає про те, що
треба було б поспішити блокуватись з
партією націонал-соціалістів. Обов'яз-
ково треба було б, і не пізніш зав-
трашнього дня.

Тієї самої хвилини, коли з'являється
ця думка, спокійно встає з стільця
секретар ЦК націонал-соціалістичної
партії, він підходить до кафедри, владно
відсовує графін з водою і пильно ди-
виться в обличчя членам синдикату.
Присадкувата людина, бритоголова, з
широким приплюснутим носом, короткі
м'ясисті пальці, короткі стрижені вуса
стирчать над верхньою губою і широке
підборіддя видається вперед. На пор-
третах обличчя секретаря ЦК націонал-
соціалістів виглядає трохи інакше.

Члени синдикату мовчать і так само
пильно розглядають його. Вони ніби
прицінюються. Здається, вони не по-
милилися. Вибір хороший. На обличчі
секретаря не можна нічого прочитати.
Воно замкнуте, холодне і трохи цинічне.
Це, правда, не підходить для вождя,
але цинізм не така вже велика вада.
Лідер мовчить ще хвилину, немов дає
змогу членам синдикату добре роздиви-
тися на себе. Сер Ребек киває йому
головою. Можна починати. Все йде
гаразд. Ствердження на вождя відбу-
лося. Голова його глибше втискується
в плечі, він відходить на крок назад.

викидає наперед коротку руку і в цю мить відчуває себе, як прем'єр-актор на генеральній репетиції.

— Ніяких партій! — говорить він різким напруженим голосом.

— Ніяких партій, як сказав сер Ребек. Мусить бути одна, ніяких і тільки одна! Одна державна партія і диктатура. Без демократичних теревенів ми, націоналісти, — він свідомо відкидає приставку, що мусить бути за розділкою, — ми стоїмо на платформі одвертої жорстокої диктатури. Це єдиний шлях зміцнення держави. Я пропоную всі партії — одну мить він вагається і згодом рішуче повторює, — всі партії, за винятком нашої, оголосити поза законом. У нас іде боротьба двох систем. Більше коштів на військову промисловість. Ми, ЦК націоналістів, подаємо декларацію. Ми чекаємо від вас, людей, в чийх руках знаходиться все господарство країни, рішучих дій. З нашим стратегічним планом ознайомився пан маршал. Я думаю, він скаже свою думку. Я кінчив. Більше говорити не доводиться. Наша програма — це робота. А говорити... говорити ми будемо в іншому місці, — він показує жестом праворуч, де містяться робітничі квартали, — і то, мабуть, доведеться змінити засоби розмов...

Лідер неквапно сідає на своє місце. Гру виграно. Члени синдикату задоволено потирають руки. Тепер лідер певний, що завтра йому буде доручено формування нового кабінету міністрів.

— Пане маршале, ми попросимо вас висловити ваші думки з приводу поданого плану, — Ребек повертає обличчя до маршала і чекає. Маршал сидить важко угрузнувши семидесятилітнім тілом у крісло. Голова йому звислася на груди, при тьмяному денному світлі ледве блищать медалі і ордени на його грудях. Члени синдикату чекають. Спокійно шумлять вентилятори.

— Пане маршале! Доба великих дій розпочинається. Ми щасливі ввірити в ваші руки великого стратега майбутню війну. Прошу! — Ребек ввічливо посміхається. Він знає, що старий маршал любить компліменти і любить трохи

пококетувати. Ну, що ж? Можна дещо знижку.

Маршал мовчить. Це його тактика. Він мусить мовчати. Його фах сказати так або ні. Промовляти він може тільки полі бою. Його мова — це гарматні команди і отруйні гази. Члени синдикату добре знають про це. Як завжди він посидить ще трохи, потім підніметься і скаже спокійно:

— Так!

У сірій теці перед ним, під аркуш чистого паперу, лежить стратегічний план, запропонований ЦК націоналістів.

— Пане маршале, ми чекаємо на ваш геніальний присуд. — Терпець Ребека вривається, це мовчання починає набридати, час дорогий, треба поспішати і навіть тут грати всякі комедії.

Маршал мовчить. Він не підводить голови і сиві вуса двома брудними клаптями бавовни звисають на мундир.

— Чорт побери! Чого ви мовчите? — Ребек нахилиється до маршала, обличчя і тієї ж секунди всім корпусом відкидається назад.

— Води! — верещить він. — Дай води! — і завмирає.

У залі засідань синдикату метушня. Члени синдикату підводяться з крісел і тривожно дивляться на Хікса, який ллє генералові воду в рот. Шклянки танцює по висушених вустах. Зуби міцно зіплені. Вода поливається на мундир. Краплі води каратами застигають на золотому шитві маршалового френча.

— Удар, — каже особистий секретар сера Ребека і відступає від маршала. Ребек підводиться. Вентилятори, десь високо за гардінами, починають настирливо шуміти. У залі засідань стоїть могильна тиша.

Сер Ребек говорить коротко і сухо.

— Містер! — Лідер націонал-соціалістів дивиться йому просто в вічі. Ребек слово в слово, як радіо-рупор, повторює вголос думку лідера. — Ми доручаємо вам на протязі двох днів сформувати новий кабінет. Це погоджено з президентом. Старий кабінет сьогодні увечері подасть у відставку. Ви підпишете зараз відставку, — говорить Ребек до лідера соціалістів.

— Ямушу...— пробує заперечити той.

— Ви підпишете це зараз.

Хікс кладе перед ним аркуш паперу.

— Сьогодні ми наше засідання припиняємо. Нагла смерть маршала — для нас разючий удар. Ми втратили великого військового спеціаліста. Ми ховатимемо маршала завтра з усіма почестями. Покищо на все добре.

У просторій залі лишається сам маршал. Він сидить у кріслі, цупко тримаючись руками за бильця. В коридорах метушиться поліція і люди в цивільному. Блискавки пронизують хмарне небо і кладуть вогняні тіні на мертве маршалове обличчя.

Ксмуністична газета вийшла цього вечора потроєним тиражем і розійшлася. На тумбах і на стінах будинків рясніють комуністичні відозви. На вулицях розставлено посилені пікети поліції. Державні прапори з траурними стьожами епущено над будинком парламенту.

З робітничих кварталів, як далекий шум прибою, на урядовий майдан долітає важкий тупіт.

Над містом шумує злива.

Сер Ребек стоїть біля вікна в своєму кабінеті. За його спиною застиг особистий секретар. Приглушений тупіт з робітничих кварталів долітає і сюди. Джемс Ребек дивиться на подвоєні пікети поліції і цідить крізь уста.

— Мало...

— Я подзвоню, — каже особистий секретар і простягає руку до телефону. Хтось стукає. До кімнати спокійно входить секретар ЦК націоналістів. Він владним поглядом охоплює пікети на вулиці, тривожний погляд сера Ребека і рух у бік телефону його особистого секретаря.

— У них газети, сер, — каже новий прем'єр заспокоїливо і на його обличчі такий вираз, ніби він сказав: — У них квіти, сер... Це подобається Ребекові.

На майдан штурмовою хвилею виливається лава демонстрантів. Ребек відбігає від вікна і сідає в крісло. Він дивиться на каламар. Три бронзові гармати на золотих лафетах жерлами спрямовані на схід. Сер Ребек хрипло сміється і думає:

— „Ми ще поборемося!“...

Новий прем'єр і особистий секретар пильно дивляться на майдан.

Лава демонстрантів збиває передові пікети поліції, не давши їм змоги пустити в роботу газомети.

— Сволота! — скрегоче зубами прем'єр.

Над демонстрантами багряною зливою прапори. Поліція пустила газу. Майдан сповнюється диким криком, тупотом і пострілами.

Сер Ребек стоїть за столом, впиваючись очима в каламар. У цю мить камінь гарматнем влітає у кімнату, розтрощивши вікно і вціляє в каламаря. Три бронзові гармати легко відлітають від лафетів і падають на підлогу.

Джемс Ребек почуває, як під ним гойднулася підлога.

Розділ двадцять другий

— Сьогодні я прийматиму, — каже професор Ногін своїй секретарці, поправляючи на очах пов'язку. Він незграбно обмацує руками стіл, натикається пальцями на бутерброд, бере його і поволі їсть.

Тиждень тому йому зробили операцію. Під час одного досліду стався вибух і пари отруйних речовин попали професорові в очі. Думали, що професор осліпне. Але операція дала позитивні наслідки і за кілька днів він зможе зняти пов'язку з очей.

Перед професором стоїть сніданок. Навпроти нього за столом сидить його секретарка; в ці дні вона ні на хвилину не покидає професора. Вона дбайливо слідкує за ним, оберігаючи його спокій. І коли професор говорить, що прийматиме асистентів, Перлова намагається заперечити.

— Може завтра, — пробує вона відговорити професора, — адже нагальних справ немає.

— О, ні! Треба сьогодні. Саме сьогодні, моя дорога. Позавтра я зніму пов'язку і ми знову розпочнемо дослід.

— Гаразд. Я подзвоню в інститут. — Перлова підсовує професорові шклянку кави, а сама заходжується впорядковувати пошту та газети.

— Яка погода? — запитує професор, інстинктивно повертаючи голову в бік вікна.

— Падає сніг. Справжня зима.

Професор тримає голову спрямовану до вікна. Адже недавно ще була осінь, спадало листя, виходить, він таки довго лежав.

— Почитайте мені, будь ласка, газети,—просить професор і торкається губами країв шклянки. Перлова теплим зором змірює його постать, підсовує до себе газети і рівним спокійним голосом читає.

Професор слухає. В ці дні, коли втрачено можливість спостерігати оточення власними очима, газета — це єдиний зв'язок з світом, що лежить за стінами його кабінету. Він пильно слухає секретарку і невеличкими ковтками п'є каву.

За вікном падає сніг. Він падає прямовисно. Пухкі великі сніжинки лягають на панель. Сонце привітно і стримано зустрічає байдужим холодним промінням грудневий снігопад. Секретарка читає роздільно кожну фразу і професор уявляє собі слова лежачими на сірому газетному папері. Одночасно він думає про сніг і в його уяві сніг асоціюється з бертолетовою сіллю. Саме так. Мільйони тонн солі розкидано на майданах, вулицях столиці.

— Я переходжу до повідомлень по Радянському Союзу,—каже секретарка,—чому ви не допиваєте кави? Слово честі, я не читатиму, якщо ви не вип'єте. Професор винувато посміхається і колотить ложечкою в шклянці.

—Вчора ввімкнувся,—читає секретарка,—в лави велетнів першої п'ятирічки перший бурякосушарний цукрокомбінат з добовою нормою 42 тисячі метричних центнерів буряку. Завод почав працювати і першої ж доби дав норму. Урядова комісія прийняла від керівників будівництва завод. Нагороджено орденами Трудового прапора секретаря партійного колективу Вакулова, бетоняра Фролова, начальника будівництва Голуба та інженера Серебрякова. Премійовано понад 50 робітників. Цей завод розпочали будувати за проектами закордонної фірми машинобудівельних заводів „Ребек і К°“, але, як виявилось згодом, фірма подала шкідницькі проекти. Як уже відомо

нашим читачам, у наслідок діяльності шкідницької організації на будівництві сталися великі прориви. Не зважаючи на величезні труднощі, колектив будівників під стійким керівництвом партколективу впорався з завданням своєчасно. Завод пущено в термін. Ідея професора Ногіна про довготривале зберігання бурякового соку без втрат цукру при природних температурних умовах здійснена. Отже, цей завод буде першим у Союзі, що працюватиме безперервно цілий рік.

— Товаришко Перлова,—професор спираючись руками на стіль, підводиться. М'язи на чолі до того напружені, що секретарка бачить, з якою силою натягнулася пов'язка.—Мені здається,—каже професор сухо,—що ви мені не читали всіх газет... Про викриття шкідницької організації я чую вперше. Я мушу конче знати, що сталося за цей місяць. Розумієте, мені треба знати.

На високому чолі зморшки зводяться в гострий кут і застигають так. Професорові заборонено хвилюватися, бо хвилювання може викликати негативну реакцію. Перлова розгублено мле в руках газету і злякано дивиться на професора. Вона знає одно: професорові заборонено хвилюватися.

— Прочитайте мені всі повідомлення з приводу цієї справи.

— Вам не можна хвилюватися, Сергію Миколайовичу,—говорить Перлова,—лікарі заборонили.

— Я прошу прочитати. Інакше я зніму пов'язку.—Рука професора підводиться до очей.—Що ви криєте від мене? Я прошу прочитати мені зараз. Перлова дістає пам'ятний номер газети. Вона починає читати. Професор сідає. Він спирається підборіддям на зведені кулаки і секретарці видається, що він бачить її крізь пов'язку. Секретарка дочитує до найбільше вразливого місця і голос її зривається.

У цій справі справі притягнуто також до відповідальності осіб, які працювали на будівництві: 1) Локк (справжнє прізвище Орлов М. К.), інженер-будівельник, начальник експер-

тизи на будівництві від фірми „Ребек і К^о“, років 42, колишній капіталіст, дворянин, і член Тимчасового уряду. 2) Боженко Надія Петровна, лікарка, років 30.

Перлова замовляє і тривожно дивиться на професора.

На високому чолі, над зморшками, зведеними кутом, виступає червона пляма. Вона швидко росте і нагадує секретарці якусь країну на географічній карті. Секретарка наливає в шлянку воду і простягає професорові. Професор підносить голову, відхиляє простягнуту шлянку і спокійно говорить:

— Далі не треба. Ви вільні. Я трохи відпочину.

Це сказано таким тоном, що заперечувати немає рації. Боязко озирючись на професора, Перлова залишає кабінет. На столі стоїть шлянка недопатої кави і пачка листів та телеграм, Професор підводиться. Високий, худий, сивоволосий він на одну мить застигає біля стола. Він прислухається до гамору за вікном. Вікно виходить на вулицю. Навпроти нього трамвайна зупинка. Мабуть і зараз там метушаться люди, падає сніг і холодно. Професор думає, що людям, які чекають на трамвай, холодно. Він навіть уявляє, як вони тупцюють на місці, струшуючи з взуття сніг, або бігають вздовж колії. Потім, навпроти вікна, будинок — редакція великої газети. Крізь великі просторі вікна можна було б спостерігати постаті репортерів, цілоденну метушню і кипіння. Там кипить життя. Потім...

Думка обривається. Ні, думати про стороннє неможливо. Професор підходить до стіни. Він підводить голову до портрету. На портреті дівчинка з веселим обличчям, вона посміхаючись дивиться на чорну пов'язку, якою зав'язано очі професорові. Дівчинка з багетової рами посміхається до нього. І ось воно пролітає перед ним, далеке минуле. Мозок, як автомат, фіксує в думках ті дні, що не вернуться ніколи. Тоді пригадується зимовий ранок, холодна нетоплена лабораторія і сірий лист газети в тремтячих руках.

— А-а! — стогне професор.

— А-а-а! — стогне він знову і скліплює під пов'язкою повіки. Цей біль гострий і разючий триває якусь мить. Але за цю мить можна збожеволіти. За цю мить можна ступити крок наперед і впасти у провалля. Але це триває тільки мить. Потім приходить холодна байдужість.

Дівчинка з веселим обличчям, в багетовій рамі — це часточка його істоти. Це вона була вітхою для нього в холодні роки, в морозні ночі, коли він зігривав руки на „буржуйці“ і розмовляв з нею. Дівчинка на портреті мовчала, хоч вона розуміла все. Десь була жінка, доросла і казали, що красива, продовження дівчинки на портреті, вона не цікавилась ним. Він був її батьком. Батько — це була лише помітка в метричному свідоцтві і прізвище вона прибрала собі материнє. Але все ж це була дочка. І можна було в безсонну ніч спинити свою думку на цьому. Це приходило, правда, як сон і на ранок зникало.

Професор відходить від стіни. Він спиняється біля вікна і притуляється чолом до скла. Приємна прохолода діє заспокійливо. Він думає про те, що за вікном падає сніг і що сніг падає бешумно. На трамвайній зупинці тупцюють люди. Вони чекають потрібного номеру трамваю. Трамваї схожі на роки. Вони мчать під номерами по точно визначених маршрутах. Вони підбирають і викидають на зупинках пасажирів. Проїзд коштує 15 копійок. Дешево, зручно і швидко. Якою ціною вимірюється життя в один рік? Якою ціною? Сніг падає за вікном. Він падає густо і бешумно. Дош завжди шумить. Чому? Можна взяти цей сніг і розкласти на складові частини, буде водень і кисень. Два атоми першого і один останнього. Це аксіома. Для цієї реакції потрібно тільки тепло. Думку, певність, вирішення, що кристалізуються в нетрах свідомості, їх розкласти неможливо. Це теж аксіома.

У професора народилося вирішення. Він кличе Перлову. Професор Ногі. сідає за писемний стіл і після довгої перерви розпочинає робочий день. Дої

кабінету заходить доцент кафедри хемії цукрового виробництва. Професор пізнає його по коротких мужніх кроках.

— Сідайте,— говорить він і показує на стілець навпроти себе.

— Мені казала товаришка Перлова,— говорить доцент трохи схвильованим голосом,— що ви прочитали повідомлення.

— Так.

— Я хотів би, Сергію Миколайовичу, від імені ваших асистентів висловити вам наше щире співчуття. Ми знаємо, що це для вас все таки удар, але класова боротьба, Сергію Миколайовичу— доцент обривається, він знає, що говорити треба не те,— ви не хвилюйтеся, Сергію Миколайовичу.

— Ви помиляєтесь,— професор тримає голову рівно і руки його спокійно лежать на столі.— Я не хвилююся, у мене немає дочки. Вона вмерла для мене сьогодні вранці. Ви розумієте, сьогодні.

Якусь мить у кабінеті триває мовчання. За вікном задзвонив трамвай.

— Позавтра ми розпочнемо знову наші досліди. А за кілька днів виїдемо на цукроварню до Голуба. Тепер доповідайте, що в інституті?

Доцент розгортає блокнот і інформує професора. Коли він закінчує і збирається прощатися, то на мить затримується.

— Сергію Миколайовичу, колектив наукових співробітників інституту вирішив оголосити в пресі свій присуд зрадникам-науковцям, ми вимагаємо для них вищої міри соціальної оборони. Сьогодні ми подаємо його в газету, всі підписали...

За вікном падає сніг. Він падає густо і безшумно.

— Дайте, я підпишу.

Професор бере обома руками аркуш дрібно списаного паперу і кладе перед собою.

— Будь ласка, покажіть мені де саме підписатися.— Він стискає пальцями перо і на вказаному місці спокійно і роздібно підписується.

— На все добре, Сергію Миколайовичу.

— Бувайте здорові.

На вулиці бадьоро продзвонив трамвай. Сніг падав густо. Пухнастою пухові леною лягав на дахи будівель, на підшолохів, на брук, на тротуари.

Епілог

Зима прийшла з півночі. Небо, затягнуте обложною завісою хмар, висало над безкраїм степом. Над брукованими дорогами, вкритими товстими шарами крихкого снігу, стояли білі стовпи.

Свіжні самуми буяли в степу.

Вітри були північні. Віяли вони з півночі, терпкі на смак і гульвісні на вдачу. Вони грайливо ляскали в стінки бетонних корпусів; під їх могутнім потиском довго і протяжно дзвеніли просторі, широкі вікна. А сніг падав, густий. Суцільною завісою він встеляв землю. Обрій виростав перед очима, як нероздільне продовження білого безмежного степу.

Ішла зима.

„Фіат“ спинився біля під'їзду. Шофер вискочив з кабіни і двічі натиснув кнопку сигналізатора. Цього дня мороз був понад 23°. П'ятиповерховий будинок, біля якого спинилося авто, рвався в білий простір кремезними стінами. Він гордо позирав у засніжений простір широкими вікнами. Праворуч і ліворуч від нього шикувалися менші будинки, а позаду, ще де-не-де облутаний мереживом риштовання, випростовувався велетень-завод. Завод стояв високий, і над ним у сніжну височінь підіймалися вежі апаратних зал. З заводу доносилося важке чаккання парових казанів і безперервний свист вакуум-апаратів. Щоразу в цей однотонний концерт вривалися гудки паротягів. Це з станції прибували ешелони буряків.

Шофер все ще тупцював біля машини, позираючи на вікна, і натискував щоразу на кнопку сигналізатора.

Сирена нагадала Голубові, що час збиратися. Він ще раз глянув у вікно, спокійним поглядом обвів завод. Йому здалося, що могутні бетонні корпуси зрушили з місця. Ось їм лише варто здвигнути кремезними плечима і павутиння риштовання впаде на землю. Бетонні корпуси раптом розступилися.

Станув сніг. Степ стояв голий, овіяний
тесуховійними вітрами. Просто перед
пі-очима слалися ділянки, котловани,
екскаватори. Це було будівництво. Це
було минуле. Знову пролунала авто-
мобільна сирена. Голуб відірвався від
за-вікна.

У кімнаті сиділи друзі. Друзі мовчки
спостерігали прощання начальника бу-
дівництва з заводом. Голуб виїздив.
Трест призначив його начальником бу-

дівництва іншого великого заводу.
Друзі лишалися тут. Друзі мусіли про-
довжувати справу.

Цигарковий дим клубився під стелею.
В кабінеті було повно людей. Голуб
обвів усіх теплим поглядом і очі його
заслонило туманною плівкою.

Він одягнув кожух, посміхнувся і
почав прощатися.

■ Харків-Ялта-Сочі

1932—1933 р.р.

БЕРЕЗНЕВА НІЧ

СЕРГІЙ ВОСКРЕКАСЕНКО

Вона підступає ясна і непомітна.
Злягаються, тануть високі сніги.
Проблискує сонце частіше над містом,
Мутною водою беруться луги.
В долинах поволі сідають намети
■ котики в лозах червоних, як дим...
В розкинуту ніч,
на мільйон кілометрів
Вслухаючись довго стоїть молодик,
Один серед ночі
і серед подвір'я,
Стоїть, задивившись не знати куди...
Не в міру глибока замрія на віях,
Задума в очах голубої води.
Він чує, як дзвонять
в просторах далеких
Ральцями сівадок безсонні гаї.
Він чує моторів приглушений клекіт
І пісню знайому її...
Усмішка займається, грає і в'яне,
— То пісня лунає тієї з дівчат,
Що літом гарячим в'язальниць рум'яних
Схід сонця навчила в степу зустрічати.
Що тільки недавно додому побігла,
Первинним теплом обдаливши вуста,
Тремтіла й сміялася дзвінко в обіймах,
Од рук несміливих звільняючи стан.
... Стоїть заворожено
серед подвір'я

В незнану задуму повитий юнак —
І чує як десь
зпід глибоких завіїв
Пробивається рясом привітна весна
Як серце гаряче колотиться часто,
Здіймаються високо груди йому
І хочеться безвісти бігти й співати,
Спитати: — не скаже, не знає чому...
І наче прокинувся,
Глянув навколо,
Змахнувши замрію, згадав молодик
Про завтрашній пробний,
Про виїзд у поле —
І рушив в обхід молодий бригадир.
Лежали борони напоготові
Сівалки і збруя.
В ранковій імлі
Тумани березневі
з далеких просторів
Отарами йшли по родючій землі.
У стайні затишній застояні коні
Дивились розумно на юнака.
З надвору почулася знову знайома
Пісня, як настрої, бадьора й дзвінка.
Він вибіг із стайні
і, мов на параді,
Застиг з несподіванки раптом юнак:
На подвір'ї у виїзд ладилась бригада,
А серед дівчат — посміхалась вона...

Худ. Луганський (Харків)

Сівбу скінчили

Про
У п
Пад
Дим

При
При
Тіл
Все
Тіл
Сон
Тіл
Поу

Я т
Я т
Що
Уве

Ти м
Ти м
Тіль
Каж

Мчи
Тіль
Тіль
І ніч
Вийд
Тіль
Тіль
Дивн

Прол
Мож
До т
Пове
Глян

КРІЗЬ ЧАСИ І КРІЗЬ ПРОСТОРИ

К. ГЕРАСИМЕНКО

Пролітають мрійні птахи
У простори у широкі,
Падають над твоїм дахом
Дим і зорі, дні і роки.

Прийдуть сніг і пороші,
Прийде-вийде весна,
Тільки ти, моя хороша,
Все одна і одна.
Тільки в гонах-перегонах
Сонце падає в траву,
Тільки дні, як вагони,
Поуз тебе пливуть.

Я тебе тому покинув,
Я тебе забув для того,
Що мій край густий і синій
Увесь в димах та у дорогах.

Ти мене чужим назвала,
Ти мені сказала — годі,
Тільки чому ж до вокзалу,
Кажуть, ти щодня виходиш.

Мчитьсся потяг шалений,
Тільки дим, тільки шпали,
Тільки молодість зелена
І нічого не зосталось.
Вийде місяць окремо,
Тільки цвіт опадає,
Тільки з цвітом черемух,
Дивні роки минають.

Пролітають мрійні птахи,
Може в степ, а може в море,
До твого простого даху,
Повернуся я не скоро.
Гляну я —
кружляє порох,

Вітер ходить краєм, краєм,
Крізь часи і крізь простори
Ми серцями розмовляєм.

... Тихше, тихше, стуки тонуть,
Сад в цвіту, як у пороші,—
То твоє глухе безсоння
Я визнаю, моя хороша.

... Дужче, дужче, дзвін мартенів
Поперек шляхів лягає —
То ти пульс моїх артерій
Крізь безсоння відчуваєш.
Мрійні птахи тихо тануть,
Ми старієм, ми старієм,
Дай на тебе, люба, глянуть,
Люба мріє, давня мріє!...
Ти мене чужим назвала,
Це було неначе вчора...
Ти все ходиш до вокзалу.
Нам по тридцять, нам по сорок.

А над нами з давніх років,
Та з моїх міцних заліз
І багатим
І широким
Устає соціалізм.

Прийдуть сніг і пороші,
Прийде-вийде весна,
Тільки ти, моя хороша,
Все одна і одна.

Пролітають мрійні птахи,
Вітер цвіт черемух трусить,
До твого простого даху
Може я і повернуся.

Осінь, 1933

КІНЕЦЬ ІСТОРІЇ

ОПОВІДАННЯ

Д. ВИШНЕВСЬКИЙ

Випадково я дізнався, що Катя Логвінова, мій давній, бойовий товариш, — у Харкові. Я давно втратив надію побачити її, хорошу дівчину, любого друга. В житті кожної людини трапляються неймовірні випадки. Коли тобі відомо, що твій товариш давно вже мертвий, що порох кісток його давно розвіяв вітер на безкраїм степу, і раптом ти несподівано зустрічаєш цього товариша, і він живий, і він сміється, і він тисне тобі руку, тоді божеволієш від приливу хвилювань, тоді хочеться танцювати й співати. Тоді калатає серце, воно кидається як човник на високх хвилях безмежної радості, що сповнює по вінця твою істоту. Все це сталося зі мною, коли я зустрів Катю. Вона справді була жива, вона сміялася і тисла мені руку.

В той день Харків відзначав Перше травня. Перше Травня поломеніло прапорами геть по всіх куточках вулиць. На майдані Дзержинського струнками чотирикутниками вишикувалися колони пролетарів і військові частини. Я стояв у колоні ударників нашого заводу біля трибуни уряду. Праворуч і ліворуч нагромадженням бетону і скла височіли будинки ЦК і Держпрому. Над головою краями повітря ескадрильї аеропланів і майданом проходив брязкіт танків, танкеток, бронемашин. Червоні полководці демонстрували урядові непоборну силу Червоної армії. Майдан потопає у прапорах, діаграмах, портретах. За військовими частинами йшли колони фізкультурників. Приємно було дивитися на засмаглих юнаків. Вони йшли широкими шерегами, сильні, молоді. За чоловічою колоною йшли жінки,

У першій шерезі жіночої колони я побачив знайоме обличчя і серце мені потягнуло. Широко розкривши очі, дивився на те обличчя, що посувалося до мене, і завмер. Здалося мені, що аероплани перестали хурчати, спинившись у льоті, обірвалися звуки оркестру, брязкіт бронемашин, співи, — і на майдані стало раптом тихо, бо я відчув своє серце — воно, як упійманий птах, билось в грудях.

„Катя Логвінова! — вихором зірвалися мої думки — Катя!“ Жіноча колонка зупинилася неподалік, і я з силою наче мене тримали, зірвався з місця і побіг. Зупинився перед дівчиною. Пам'ять не могла мене зрадити. Обличчя було дуже знайоме і рідне, хоч і не бачив я його багато років.

— Катю! — і викрик мій лунко покотився на майдані.

— Катю Логвінова! Товариш! Пізнаєш?!

Дівчина вийшла грошки наперед і дивилася на мене такими ж ясними, як колись, очима. Брови її вп'ялися одна в одну, піднявшись угору і над ними на невисокому чолі зібралися зморшки, мов зграя птахів розпроставши крила в льоті. Я дивився на її обличчя, на рівний коротенький ніс, на дитячу складку вуст, на підборіддя, кругленьке, дитяче, роздвоєне тоненькою рисочкою. Я дивився на дівчину, і вона мене не пізнавала. Це видко було по напруженому зору її та ямочках коло кутків рота, що з'являлися, коли вона посміхалася, і раптом зникали, коли обличчя робилося ніби сердитим. Це була тяжка хвилина. Але я щасливий був уже тим, що це була дійсно Катя Логвінова, бо

коли б я помилився, вона б не зупинилася і не дивилася би на мене так пильно, перебираючи, мабуть, у пам'яті давно знайомі і забуті обличчя. Я очікуючи, мовчав, даючи змогу їй пригадати мене. Але вона повільно покрутила головою, цим жестом кажучи: — „Ні, не пізнаю!“

— Катю! Це ж ти, Катю Логвінова?!

— Так. Ви не помилилися.

— А мене не пізнаєш?

— Ні.

— Ніяк?

— Ніяк.

— Не пізнаєш? Це ж я, Володька!

Володька Лисняк! Командир твоїй. Командир комсомольської сотні. Пригадуєш, Катю!

Очі її раптом проясніли. Хвилиноч стриманий видих зірвався з уст. Вона беззвучно засміялася, вийшла з шереди, вхопила мою простягнуту руку і міцно потисла.

— Володька! Ти... ти живий?!

У ту мить майдан Дзержинського знову тисячоголосо загомонів, запалахотів прапорами, знову над головою, розігнувши повітря пропелерами, зв'язно загули аероплани, забрязкотіли бронемашини і оркестр, вилискуючи сонцем на мідних трубах, вигравав марш переможців. Увесь цей шум тепер заважав мені сказати їй кілька слів. Я був щасливий від того, що і я, і Катя живі, від того, що ми пройшли крізь смерк і димові завіси, крізь вогонь канонад та їрвання коней і тепер стоїмо на майдані в день Першого Травня, і ми дихаємо на повні груди, і ми сміємося, і ми тиснемо один одному руки.

Не встиг я розпитати її адрес, щоб знов побачитися, коли тризвучною терцією засурмив інструкторський сюрчок і маршовим кроком жіноча колона фізкультурників рушила.

Я довго дивився їм услід і Катя загубилася серед однаковоодягнених жінок. Коли я повернувся на своє місце, мені здалося, що на мене дивляться як на чужака. Що саме говорили за моєю спиною, я не розібрав, а говорили про мене, бо всі бачили мое схвильоване, щасливе обличчя.

Коли закінчився парад військ і демонстрація, я даремно бігав у той бік куди пішли колони фізкультурників. Я бачив усіх жінок, тільки Каті не було там. Я розпитував одну русяву дівчину і вона мені сказала, що Катя пішла розшукувати якогось товариша. „Мабуть, мене“, — подумав я. Але ми даремно шукали один одного. Ми не зустрілися. І якась гнітюча порожнеча вкралася в мої груди і ятрила. Якесь незадоволення самим собою оповило мене. Довго блукав я серед святкової строкатості, понурений і кислий. Найгірші, найгнітючіші почуття людини — це почуття незадоволення. Я вирішив після свят за всяку ціну неодмінно дістати адрес Каті Логвінової і піти до неї.

За якихось два дні почалися муки з розшуком її адреса. Я бігав кілька разів до адресного бюро, і мені сказали, що Катерин Логвінових дуже багато в Харкові.

— Як її по батькові? — запитали крізь віконце, — скільки їй років та звідки вона приїхала?

Я сказав, що по батькові не знаю як її, хай глянуть останню Катю Логвінову, що приїхала до Харкова, вона буде та сама, яку я розшукую. Років їй — я приблизно сказав — біля тридцяти, а може й усі тридцять.

— А от приїхала звідки? Не знаю? З того світу приїхала! — роздратовано відповів я на останнє запитання.

Нарешті вдалося мені здобути адрес, і я був радий, хоч і непевний в правильності його. „Може наскочу на якусь іншу Катю Логвінову...“ — гадючився сумнів.

Ввечері перед вихідним днем, в який я зібрався піти на здобутий адрес до Каті, я довго сидів біля столу, спершись головою на руки і згадував.

З ім'ям Каті Логвінової зв'язаний початок історії мого життя. Відчуваючи скору зустріч з любим товаришем, я знов перегортав перші сторінки цієї ненаписаної історії. Сторінки ті попутані, нумеровані, і хронологічний порядок подій порушений не з моєї вини. Звичайна людська пам'ять не може встановити всього в точному по-

рядкові, бо минуло багато років. Щоправда, я маю іноді нагоду бачити окремі розділи історії життя мого і моїх товаришів. Вони багато нагадують мені. У вигляді тьмяних фотографій, зтертих протоколів, документів вони геть розкидані по архівах і музеях революції, по багатьох виставках, на вітринах історії комсомолу.

Із пільми забуття, вихоплені прожектором моїх згадок, виринають і оживають давні друзі, молоді бійці в роки революції і громадянської війни. Я, здається, не спав цілу ніч, бо вони стояли перед очима такі ж, як і тоді, голодні і гарячі, виснажені і завзяті.

Під закритими ставнями в пільмі відпочивала моя кімната. Я лежав на канані (не пам'ятаю коли ліг) і вдивлявся у темін. Скоро раннє сонце знадвору крізь щілину влило в кімнату світлий струмок проміння. Був він рівний, рельєфний і безшумно прорізав ранкову мембранну пільму спокою. Я дивився на світлий косий промінь, що пересікся на стіні, і він ніби вихоплював із теміні моїх згадок живі постаті давніх загублених товаришів, минулі події.

... Я бачив у проміні мою комсомольську сотню, що стояла на охороні робітничої околиці від банд під Харковом. Рік був 1919-й. Хлопці мої одягнені, взуті, озброєні хто чим міг. На кому шинель, на кому бушлат, селянська свитка, френч. І взуття різне, починаючи з чобіт до жовтих штиблет і колодок. Зброя всіх систем і гатунків. У кого гвинтівка, карабін, маузер, парабелум, наган, козацька крива шабля, австрійський клинок. Тільки хлопці — як один, і серед них одна дівчина Катя Логвінова. Щодо одягу — вона більш скидалася на хлопця. Вона завжди була по хлопчачому підстрижена, одягнена в військову гімнастерку... Вона і лікарем була, і розподіяла хлібні пайки, і на варті стояла, і в бій з нами йшла. Одне слово — бойовий товариш. Багато з нас, і я, командир Володька Лисняк, у тому числі, любили нашу Катю. Гірше за всіх було мені. Я любив Катю всім запалом молодого серця, тільки видавати це свсе почуття не міг, бо

не дозволяв мені стан командира сотні в той напружений час.

Я згадав Котьку Майн-Ріда — його справжнє прізвище так і забулося. Цест Котька Майн-Рід був необхідною людиною в нашій сотні. Хлопець мав золоті руки. Ми одержали повну валізу ламаної зброї, а він, Котька, діставши у залізничників інструменти, лагодив нам цю зброю. Ми йому відвели окрему кімнатку при штабі для майстерні. Там стояло його ліжко, він притяг його і до лазарета. Воно було вкрите старою враною ковдрою. Там стояв столик в лещатами, терпужками, і він працював з ранку до вечора. Де він здобув свою кваліфікацію, я й досі не знаю. Тільки лагодив він так прекрасно і так швидко, що скоро вся моя сотня була озброєна так як того вимагав час і наше становище на охороні робітничої околиці.

Згадався мені Сергій Рябчик (Рябченко, здається, а прозвали Рябчик) — такий собі, трошки мрійний у вільні часи, а в бою найвідважніший, найзавзятіший. Було якось, що він, один стоячи вночі на варті, взяв бандитську розвідку, прикинувшись розвідником іншої банди, і завів їх, двох чоловіка, в штаб. Не подобався він мені за своєю мрійністю і нервовістю, особливо, коли мовилося про Катю.

Перевагу перед усіма в Каті, це було ясно для сотні, мав Котька Майн-Рід. Я часто бачив їх обох уночі біля нашого, так званого, харчового склепу (темний закуток). Вони довгенько розмовляли, любовно дивлячись одне на одного. Я б перешкоджав їхнім розмовам, якби, знову таки, не мій командирський стан. Я мовчки проходив, ніби не звертаючи на них уваги, і до крові прикушував губу. В такі хвилини перед очима мені не дорога лежала, а провалля. Хвилювання забивало мені подих.

... А струмочок проміння, підрубаний на стіні, безшумно лився в ранковому спокою. Я все дивився на той струмочок...

Про взаємини Сергія Рябчика з Катюю я абсолютно нічого не знав і нічим не міг пояснити його мрійність і часту схвилюваність. Якось на дозвіллі,

коли я сам сидів у кімнаті штабу, він влетів, грюкнувши дверима, і, одним стрибком опинившись біля столу, випалив:

— Котька стоїть на моєму шляху. Він перешкоджає мені любити Катю. Прибери його, щоб не довелося самому.

Він дивився на мене просто і люто. Що лишилося мені відповісти йому? Я голосно розсміявся, цим самим рідко дратувавши його ще більше. Він рівнувся з місця, вилаявся брудними словами і вискочив з кімнати. Ця його поведінка дещо сказала мені.

А Котька Майн-Рід працював собі. В той день він полагодив два маузери і закінчував третій. Він показав мені третій маузер. Лишилося поставити запобіжник. Із перших двох при мені він вистрелив по два патрони, пишаючись наслідками своєї роботи. Хлопці на дворі звикли до пострілів у кімнаті. Вони знали, що то Котька стріляє. Вдень я заходив до нього, дивився на верстак, завалений інструментом і деталями револьверів, дивився на Котьку зосередженого й спокійного. Він тихенько наспівував пісні. В майстерні стояла Катя. Вона скаржилася, що захворіла. Очі її справді були налиті кров'ю і на обличчі червоні плямки. Вона почувала себе дуже погано і це турбувало мене. „Хоч би всерйоз не захворіла“. З цими думками я вийшов, осідлав коня і поїхав до губкому. У губкомі я одержав завдання негайно відійти на 25 кілометрів у бік Мерефи. Там чекатиме ще одна комсомольська сотня і нам треба буде пересікти шлях погромницькій банді Криворучки. Я посплав із губкома вістового до сотні, щоб до мого приїзду підготувалися в похід, а сам поїхав згодом. До мого приїзду всі були наготові, і сповістили мене, що Катя захворіла на гарячку, в неї очевидно плямистий тиф, її негайно повезли в місто до лікарні, і що Котька Майн-Рід лежить застрелений у майстерні. Це вкрай сполошило мене. Я заскочив до майстерні і, справді, Котька лежав на підлозі в калюжі крові, скрючений і блідий, а на ліжкові, заплутаний у лахмітті старої ковдри, лежав маузер, чорний, вороний з синім

відсвітом. Часу на обміркування не було. Ми вишикували нашу сотню і рушили.

... А струмочок проміння безшумно різав темні моєї кімнати...

Уночі в поході я занепокоївся, згадавши загадкову смерть Котьки Майн-Ріда. Підозра впала на Сергія Рябчика. Я довго обмірковував, пригадував подробиці його поведінки, пригадав, як напередодні походу зайшов до мене Сергій з ультиматумом, і я вирішив, що це тільки він і ніхто інший. Я їхав перед сотнею на коні. Оглядаючись через плече, я бачив у першій шерезі Сергія Рябчика. Я дивився на його неголене обличчя з пучками білявого волосся на щоках, верхній губі та підборідді. Він ішов зосереджений, опустивши голову на груди і дивився під ноги на запилений шлях. Я заглибився в думки про наступну операцію, яку доведеться провести нашої сотні, і знову, мов холодний вітер під одяг пролазили в мозок думки про Котьку.

Перехід здався мені дуже легкий, бо я майже весь час думав про останню подію, не помітивши, як за спиною лишаються пройдені кілометри.

Скоро був перепочинок. Ми спинилися біля невеликого узлісся. Я відкликав Сергія Рябчика вбік і, суворо глянувши на нього, спитав:

— Ти?

— Що?..

— Ти застрелив Котьку?

Він затремтів, підняв на мене сумну блакить своїх очей і не сказав нічого. Потому знов опустив голову на груди.

За п'ятнадцять хвилин ми знову рушили.

Запиленим шляхом ішла моя сотня. Кожний з нас відчував відсутність дорогих товаришів, відсутність Каті Логвінової та Котьки Майн-Ріда. Кожний з нас думав про наступний бій з бандою Криворучки, про перемогу над бандою. А хто думав про свою смерть, що може це останній похід, а там він ляже від ворожої кулі. Хто міг знати? Тільки мені одному марилося картина—мертвий Котька у калюжі крові, а на ліжкові в лахмітті ковдри лежить чорний, вороний маузер із синім відсвітом.

Я думав над тим, як покарати Сергія. Один я не міг вирішити. Була б Катя, порадився б з нею. А може не винен Сергій? Ні! І ще раз ні!

Уночі біля залізничного роз'їзду ми зійшлися з другою комсомольською сотнею. Хлопці сіли перепочити, а я радився з командиром другої сотні про вчинок Сергіїв. Він сказав мені, що треба з ним порішити, а потім довести до відома губкому.

— Що ж вийде, — казав він, — коли в нашому таборі почнуть стріляти один одного?

Я зрозумів.

Після перепочинку нам лишилося зробити ще п'ять-шість кілометрів. Коли обидві сотні вишикувалися, щоб рушити в похід, я викликав Сергія Рябчика наперед і при всіх грізно сказав:

— Ти визнаєш себе винним в смерті Котьки Майн-Ріда?

Він мовчав.

— Ти застрелив Котьку?

Він знову мовчав і не дивився на мене. Тоді я звернувся до бійців з такими словами:

— Товариші! На ґрунті кохання і ревностів до дівчини, що була в нашій сотні, Сергій Рябчик застрелив нашого кращого комсомольця-бійця Котьку Майн-Ріда. Цей вчинок негідний бійця, і в наших лавах такі не потрібні. Хіба можна в такий гарячий час, коли горить навколо, стріляти своїх же бійців революції, своїх спільників? Такі вчинки наші вороги використовують проти нас. Він не хоче визнати, що з його руки помер Котька. А ми знаємо, що це він. Доведемо про цей контрреволюційний вчинок Рябчика до відома губкому, а покищо нам нема чого роздумувати. Такий, з дозволу сказати, боець заслугує на розстріл. І я беру всю відповідальність на себе. Скажи востаннє, Сергію, ти визнаєш свою вину?

Сергій стояв, благально дивився на мене, відчувши, що з ним не жартують, і ледве вимовив:

— Це не я! Йібо не я! Спитай у кого хочеш, у Каті, Катя знає!

— Не визнаєш, значить?

— Слово честі, не я... Хіба я можу... Хвилину я дивився на його благаль-

ні очі, на пучки білявої бороди, на постать, що знітилася, і був повний зненависті і призирства. За моїм наказом його вивели з сотні, підвели до бугра і там розстріляли. Зачувши постріл і викрик Сергія у шерегах хтось ахнув. Мені видко було як Сергій захитався на місці, впав лицем до землі, довго лежав нерухомий.

...Ми відійшли далі. Я оглянувся на нього. В темні він так само лежав лицем до землі, розкинувши руки й ноги, і ніби намагався підвестися...

Зранку, поснідавши, я пішов розшукувати Катю. Згадка не кидала мене всю дорогу і тягнулася, як нитка, плутаючись у вузли. Я думав про Катю, згадував подробиці, згадав, що Катя, тоді захворівши, більше не повернулася до сотні, бо сотню нашу розформували після останньої операції над бандою Криворучки, хлопці розвіялися, і я пішов на губкомівську роботу, а звідти до інституту набути кваліфікацію інженера-електрика, яку я маю тепер. Де ж вони, хлопці мої, орли мої...

День видався вітряний, хмарний і збиралося на дощ. Але дощу не було і хмари розвіялися, згортаючись на заході мов купа паперових покидьоків. Я їхав трамваем, а потім блукав по вулицях. Нарешті я знайшов Катю. Вона мала квартиру на околиці міста, на тій самій околиці, яку ми колись охороняли...

Я зайшов до неї в кімнату. Вона була сама і дуже зраділа, побачивши мене. Ми сіли один проти одного і тоді я придивився до її обличчя — воно не таке молоде, як видалося мені, коли я побачив її вперше на майдані. Я дізнався, що вона працює в Харкові на профспілковій роботі. Я сказав їй про себе, де я працюю, а потім розмова пішла про наше минуле. Час линув непомітно. Ми говорили і згадували все, що нас колись зв'язувало. Говорили про сотню, про хлопців. Я ще не встиг розповісти їй про Сергія Рябчика, якого я застрелив, сказав тільки, що для мене і на сьогодні смерть Котьки Майн-Ріда загадкова.

Вона трошки підвелася:

— Хіба загадкова для тебе? А я гадала ти знаєш!

— Що?

— Пам'ять мене ніколи не зраджувала, — говорила вона, — я пам'ятаю як умер Котька.

Я насторожився.

— Пам'ятаєш, — провадила Катя, — коли ти поїхав у губком і звідти прислав вістового, щоб ми підготувались у похід. Я тоді вже була сильно захворіла і ледве трималася на ногах. Я зайшла до Котьки в майстерню і сказала, що нам треба збиратися. Він показав мені маузер, який він закінчував лагодити, лишилося поставити запобіжника і, почувши про похід, пожалкував, що не доведеться закінчити. Він кинув маузера на ліжко. Маузер зачепився гашеткою за рвану ковдру, вистрелив один раз, крутнувся вьюном на ліжкові, вистрелив ще раз, знов крутнувся і знов вистрелив. Я стала біля дверей і бачила, як мавзер крутився на ліжкові, стріляв, Котька посувався, страхотно дивлячись на маузерову ворону сталь, і одна влучила в нього. Я вибігла за двері і зразу впала. Почалася у мене гарячка. Більше я нічого на пам'ятаю. Повернулася мені пам'ять у лікарні...

Я сидів, дивився на Катю і не знав, що сказати. Мені стягнуло горло наче вірвовкою. Темніло в очах.

— А потім, — провадила Катя, — я дізналася, що сотню нашу розформували, що Сергія убили під час походу, я й не повернулася назад. — Вона важко передихнула і глянула вікно своїми стомленими очима, які бувають у людей, що проводять безсонні ночі.

Я сидів скам'янілий і вже не сказав Каті, що це я, я застрелив Сергія, запідозривши його у вбивстві Котьки Майн-Ріда.

Скоро звечорило. За вікном на небосині засвітилися зорі.

Я не помічав, як линув час. Я хотів піти, але мене наче хто тримав.

Раптом рипнули двері, у кімнату вбіг просто до Каті хлопчик років дванадцяти, не помітив мене в вечірній темні і дзвінко заговорив:

— Мамо! Мамусю! А у нас тут кіно пускали. Один посковзнувся і через нього всі падали. Ой цікаво!

Побачивши мене, хлопчик зніяковів, притулився до плеча Каті і дивився на мене, на незнайому йому людину.

— Це твій син? — здивувавшись, спитав я.

— Так!

— А хто і де його батько, твій чоловік?

Катя болісно посміхнулася і тихо відповіла:

— Убитий.

— Як? Хто ж його убив? Хто він?!

— А про кого ж то у нас мова йде, — ще тихше заговорила вона, замріяно дивлячись у вікно. — Сергій Рябчик батько. Сергій... Пам'ятаєш?...

Хлопець тулився до матиного плеча.

...Такий кінець одного з розділів історії мого життя. Мені хотілося плакати, ридати, як божевільному, бо серце рвалося в моїх грудях. Зціпивши зуби, вкрай схвилюваний і сполоханий, я попрощався і вийшов з Катіної кімнати. Я побіг вулицею не бачачи нікого і нічого поперед себе. А в лице мені вечірній вітер віяв нічною прохолодою.

ДВІ ПОЕЗІЇ

ЛЮБОМИР ДМИТЕРКО

ВЕСНА

Весна, як вірш, у творчій спразі,
Співає образи й слова,
У громовинному екстазі
Порив свій Київ заховав.
Дніпро, прорвавшись понад міру,
Аж розгубився сам не свій...
Вже барельєф на стінах сірих
Зарухався, немов живий.
Весни та сонця буйна повіль,—

Столичних розбудівель ритм, —
Над поверхом ростиме поверх,
Всмоктавши сонце та вітри!
Над поверхом ростиме поверх,
Як мідь країни вироста,
Як підіймаються угору
Столиці,
села
і міста!

САД

Степ, тишина й сонце,
Вітер, і час, і простір,
Скільки не глянеш оком —
Сонце й вітер і степ.
Вимірює напрямок вітру
Поет - агроном - партієць,
Плечистий молдаванин
Вимірює вітру літ.
Виходить у степ насвітанку
З своїми помішниками,
Вимірює напрямок вітру
Плечистий агроном.
Вітер, опершись в обрій,
Крутиться й триви колише.
На травах комахи й квіти,
З вітром змагається птах.
Сокіл змагається з вітром
Люди вимірюють вітер,
Силу й напрямок вітру,
Люди вивчають ґрунт.
Потім копатимуть землю,
Висадки будуть садити.
Будуть садити в Молдавії
Найбільший радянський сад.

Будуть рости під сонцем,
Під вітром, дощем і росою —
Яблуні, груші й черешні,
Гінкі деревини слив.
Будуть дерева зростати,
Сповнятися соком цілющим,
Листям і радісним цвітом,
Плодом пахучим, як мед.
Віками трудящі Росії,
Віками трудящі України,
Віками трудящі Молдавії,
Стогнали під гнітом важким.
Партія Леніна й Сталіна
Прапором Жовтня побідним
На бій, на життя і на працю
Підняла народи всі.
Під сонцем, дощем і росою,
Під прапором Жовтня величним
Росте й багатіє Молдавія,
Зростає радянський край.
І буде щодня зростати
Під сонцем, дощем і росою
В степу молодій Молдавії
Найбільший у світі сад!

АРТПОЛК

СТ. КРИЖАНІВСЬКИЙ

Вчення бойові, нічні тривоги,
Хлопці, що в житті пізнали толк,—
Так зішлись твої й мої дороги
В Харківський артилерійський полк.

Нас зустріла школа. Нам не шкода
Жодного із днів — вони в ході
Кращі хлопці Харківських заводів
Разом з нами призовані сюди.

Коні повертають голови.

Це з ними

День-у-день дружили ми в полку
З ними зимували ми цю зиму,
Весну зустрічаєм отаку...

Час минає справді блискавично,
Мускули міцніють. Протигаз
І рушницю ми хапали звично
По тривозі, що рівняла нас.

Вирушали з пушками у похід,
Повертали стомлені з доріг,
Так і впізнавали ми потроху
Молодість військову на порі...

Справжню ціну дружби і розлуки,
Справжню ціну відпочинку, сна,
Ми готові взять рушницю в руки,
До походів осідлять коня.

Влучно цілять наші батареї
Хлопці наші — віддані бійці.
Піснею стають вони моєю,
Як і сам я став в ряди оці.

Бойові походи і тривоги,
Хлопці, що в житті пізнали толк,
Так зішлись твої й мої дороги
В Харківський артилерійський полк.
1934 р.

НОТАТКИ ДО ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ОЛІМПІАДИ

М. КРИЦЕВИЙ

Самодіяльне мистецтво, масова художня самодіяльність — один із найавторитетніших показників культурного зростання будівників соціалізму є разом з тим наслідок велетенських перемог соціалістичного будівництва, зокрема значного підвищення матеріального рівня робітників і колгоспників.

Масова художня самодіяльність на Україні охопила найрізноманітніші діялки мистецького фронту: театр, музику, художню літературу, образотворче мистецтво, спів тощо. Вона охоплює все нові й нові маси трудящих України, в першу чергу молоді.

1928 року на Україні працювало 5446 самодіяльно-художніх гуртків, об'єднуючи 94.138 членів.

Восені 1933 року ми мали вже близько 15.000 художньо-самодіяльних гуртків по клубах, на підприємствах, по колбудах тощо і об'єднували вони понад 400.000 членів.

Вже тепер художня масова самодіяльність нараховує в своїх лавах немало справжніх організаторів, справжніх мистецьких талантів, справжніх, може ще не зовсім достиглих, майстрів мистецької справи.

Хто ж вони? Як вони ростуть? Які можливості в собі несуть ці самородки масової художньої самодіяльності?

Назвемо, для прикладу, тільки деякого з них.

Очевидно, всім відомий є молодий і безумовно талановитий пролетарський художник А. Резніченко. Йому тепер лише 19 років, а він вже славиться непоганим майстром. Т. Резніченко — робітник Харківського паровозобудівельного заводу, він ніде не вчився

образотворчого мистецтва, але радянська початкова школа, вся радянська дійсність, робітниче оточення стали за родючий ґрунт для розвитку здібностей молодого робітника.

Зовсім невідомий нікому є скромний працівник Петро — Мар'ївського райпаркому Донецької області тов. Безпечний, що опанував самотужки не лише вмільсть гри на терменвоксі, а й умільсть власними руками з допомогою примітивних знарядь виробляти цей складний і тендітний інструмент. Тов. Безпечний пообіцяв до Всеукраїнської олімпіади самодіяльного мистецтва навчити трьох колгоспників володіти цим інструментом.

Згадаймо й про десятки молодих здібних поетів і прозаїків, що починали свій творчий ріст саме в робітничих самодіяльних літературних гуртках: Нагнибіда, Каляник — на ХПЗ. Собко, Муратов — на ХТЗ. Хазін, Вишневський — на ХЕМЗ, Кац і інші на „Серп і Молоті“, в Донбасі — Дм. Рудь, Маренко і сила інших, молодих, ростущих, надійних.

* * *

По Україні відбулося вже багато заводських та районних олімпіад самодіяльного мистецтва. В переважній своїй більшості вони являють зворушливу демонстрацію народження й розвитку талантів у молодих ударників заводів, шахт, колгоспів.

В Києві на заводі „Большовик“ під час заводської олімпіади виявив себе талановитим виконавцем на скрипці робітник з трирічним виробничим стажем, формівник, комсомолець тов. Ше-

пельбаум. Там же виявила себе, як добра співачка 17-річна комсомолка Люда Бабошина, краща ударниця модельного цеху.

До речі, після олімпіади і тов. Шепельбаум і тов. Бабошина вступили до робітничої консерваторії.

На Смілянській районній олімпіаді зачитав свій твір молодий поет, хлопець 17 років, студент технікуму. Жюрі відзначило у тов. Лібмана не абиякі поетичні здібності. Там же Бачко Михайло, — колишній наймит, тепер ударник колгоспу, — виключно майстерно загравав на сопілці, вразивши присутніх блискучим природним музичним талантом. Такі приклади можна було б навести з багатьох заводських і районних олімпіад.

* * *

Немає ніякого сумніву, що оголошена ще в листопаді місяці 1933 року Центральним Комітетом комсомолу та Наркомосом України і схвалена ЦК КП(б)У Всеукраїнська робітничо-колгоспна олімпіада самодіяльного мистецтва дасть значний поштовх дальшому розвитку й поширенню масового художньо-самодіяльного руху.

Масова художня самодіяльність виконує велике завдання — залучити найширші маси трудящих, особливо молоді, до культурного життя, до мистецтва, розкриває незнані до того величезні творчі можливості, закладені в робітничому класі та трудовому селянстві країни будованого соціалізму. Разом з тим самодіяльне мистецтво є значним дієвим знаряддям виховання активних і свідомих будівників безкласового соціалістичного суспільства.

Перша Всеукраїнська олімпіада самодіяльного мистецтва ставить на меті:

Поперше — виявити й організувати вирослі художньо-творчі сили робітників, колгоспників, всіх трудящих Радянської України, особливо трудящої молоді.

Подруге — піднести художню якість та ідейно-політичну насиченість різних форм самодіяльного мистецтва робітничих та колгоспних мас Радянської України.

Потрете — мобілізувати за допомогою художніх засобів найширші трудящі маси нашої країни на більшовицьке здійснення знаменних постанов з'їздів партії, на боротьбу за перетворення в реальну дійсність грандіозних планів другої п'ятирічки.

Розгортувана олімпіада самодіяльного мистецтва вимагає міцного організаційно-політичного керівництва і допомоги від культурних закладів та місцевих організацій.

Велику допомогу пролетарське місто мусить подати колгоспному селу й на цій ділянці роботи. Треба організувати шефську роботу над селом, головно, лінією виховання в колгоспах організаторів культурної роботи взагалі, самодіяльного мистецтва зокрема, з колгоспною молоді, комсомольців. Міські й зокрема промислові організації партії, профспілок і комсомолу, а також культурні установи, що шефствують над колгоспом, повинні прикласти максимум зусиль, щоб допомогти створити міцну матеріальну базу культурної роботи на селі (клубне будівництво, розвиток кіно та радіосправи, придбання музичних інструментів, устаткування книгозбірень і т. д.). Зокрема, треба посилити матеріальну базу самодіяльного мистецтва (муз. інструменти, п'єси, ноти, обладнання сцени, реквізит, грим).

Найголовніше завдання тепер — це домогтися того, щоб змістом кожного заходу в масовій культурній роботі стала конкретна й дієва пропаганда історичних рішень партійних з'їздів.

Всі заходи в організації й проведенні олімпіад самодіяльного мистецтва як у місті, так і на селі треба скерувати в бік викорінювання класово-чужих, ідейно-ворожих, буржуазно-націоналістичних впливів на фронті самодіяльного мистецтва в бік підвищення ідейності художньої самодіяльності, її політичної насиченості.

Треба згори до самого низу в корені перебудувати всю систему й практику організаційно-методичного керування фронтом мистецької самодіяльності, посилити живу організаторську роботу всіх культурних інституцій в бік виховання нових кадрів безпосередніх орга-

нізаторів масової художньої самодіяльності з робітничої та колгоспної молоді через систему курсів, семінарів, нарад та інш.

В процесі готування до Всеукраїнської олімпіади художньої самодіяльності виявляється надзвичайно цінний досвід організаційно-методичного керівництва масовим самодіяльним мистецьким рухом.

Багато хто знає про знаменитий Водичанський колгоспний університет на Вінничині, що готує з рядових колгоспників справжніх майстрів організації художньої самодіяльності і разом з тим провадить значну роботу лінією допомоги колгоспним самодіяльним гурткам.

Харківський обком комсомолу, за підтримки й допомоги Центрального Комітету, організовує в Лозовій обласну станцію культурно-масової роботи, де на досвіді культурно-масової роботи в Лозівському районі, налагоджено навчання культури цілої Харківської області. Станція в Лозовій забезпечена кваліфікованими працівниками, зібрала вже великий досвід культроботи, а комсомол провадить значну роботу на місці, організовує семінари і курси підготовки комсомольського культури, зокрема активу художньої самодіяльності.

В низці областей утворюються бази постачання самодіяльним гурткам потрібних матеріалів.

Ці й багато інших форм, в свій час висвітлених у пресі, заслуговують на увагу. Їх треба ширше застосувати, більше популяризувати досвід керівництва масовим самодіяльним рухом.

Слід звернути увагу ще й на той факт, що й сама олімпіада з форми огляду мистецьких сил перетворюється на форму мистецької роботи, на форму керівництва, політичного і організаційного, самодіяльним рухом.

Заводські, районні, МТС'івські олімпіади самодіяльного мистецтва, огляди роботи самодіяльних гуртків, конкурси на кращого гармоніста, музику, співця, вечори молодечої самодіяльності — всі ці форми врастають в робітничий та колгоспний побут, всі вони в перебігу підготовки до Всеукраїнської олімпіади

чіткіше викреслюються, як форми організації й керівництва художньою самодіяльністю мас, збагачуються змістом, збагачують форми культурної роботи серед молоді.

Вивчаючи досвід багатьох міських і районних олімпіад, мусимо відзначити такі характеристичні моменти.

Загалом олімпіади відбуваються на належному ідейно-політичному рівні, при відповідній загостреності уваги партійних, комсомольських та інших організацій і всієї радянської громадськості до змісту й ідейно-художньої якості самодіяльного мистецтва.

В наслідок цього підноситься боротьба проти шкідництва на фронті культурної роботи, особливо на селі, проти різних контрреволюційних, націоналістичних, просто антирадянських елементів, проти всяких класово-ворожих, націоналістичних, релігійних впливів на художню самодіяльність трудящих.

В ряді районів серед керівників самодіяльних гуртків викрито класово-ворожі, чужі елементи, що провадили по суті ворожу роботу на фронті культурного виховання трудящих. На фактах викриття цих елементів треба мобілізувати увагу партійних і комсомольських організацій, щоб надалі забезпечити себе від проникання класово-чужих елементів до керівництва такою ділянкою культурного фронту, як масова художня самодіяльність, щоб загострити класову пильність проти найтонших проявів класового шкідництва.

Характерно, що керівники хороших гуртків при колбудах, в більшості випадків колишні дячки, як правило перекручують революційну музику на церковний лад, вихолощують з неї бойовий, призивний дух, здоровий класовий оптимізм. І тому на районних олімпіадах в Краснограді, Борисполі, в селі Ольшаниця, селі Косині та інших найкращі пісні, написані революційними сучасними композиторами, чи пісні класиків, звучали молитовно нудно, безнадійно могильно. Правильно робили журі районних олімпіад, коли вони не тільки вилучали з репертуару ці перекручені пісні й самих авторів перекручення рішуче усували від ро-

боти. Київська область показала зразок класової засміченості керівників самодіяльних гуртків. Простий перелік фактів свідчить про це.

В Борисполі керував співочим гуртком колишній дячок Ошумко, що перекручував революційні пісні на церковний лад.

В с. Ставидло Кам'янського району керівник співочого гуртка ветлікар Останін не дозволяв вивчати Інтернаціонал, мовляв, важко співати, а вивчав з гуртківцями „Чирика“ та „І шумить, і гуде“.

В с. Ольшаниця, району ім. Петровського, керував співочим гуртком колишній дяк.

В с. Саладирі Пулинського району керував драмгуртком вчитель Шульц, як виявилось, активний контрреволюціонер, тепер заарештований.

В с. Ольшанка Малинського району керівником співочого гуртка був дяк.

В приміському селі Косині Ярунського району вчитель — керівник співочого гуртка вивчав на гуртках антисемітські, контрреволюційні пісні, за що був вилучений з комсомолу.

В самому Києві було перевірено 50 керівників, з них виявилось 22 політнеписьмених, 6 з недостатньою фаховою кваліфікацією та 6 представників класово-ворожих елементів.

В М'ясокомбінаті керівником духового оркестру був Острин, п'яниця, що розкрадав майно гуртка, за весь час своєї роботи демонстрував класово-ворожий, шкідливий матеріал.

В парку ім. Красіна керував співочим гуртком колишній дячок Познахін. В польському клубі керував співочим гуртком Кардіянін, що весь час практикував розучування польських релігійних мотивів. В клубі будівельників керував агітбригадою Красний, що скеровував роботу бригади на поставу куркульських водевілів.

Не краще становище й по інших областях. Однак організації інших областей не досить енергійно заходились коло очищення фронту самодіяльного мистецтва від чужих, класово-ворожих елементів.

Ряд керівників організацій, недооці-

нюючи роль і значення художньої самодіяльності, дозволяють колишнім дячкам, вигнаним попам, петлюрівцям та іншим куркульським елементам провадити „виховну“ роботу в гуртках мистецької самодіяльності.

Більше того, дехто свідомо примиряється з тим, що самодіяльні гуртки перебувають в руках чужих людей, мотивуючи своє ліберальне ставлення до такого факту заявою про брак достатньо кваліфікованих кадрів.

Практика щент розбила цю заяву. Самодіяльне мистецтво висунуло вже сотні й тисячі добрих організаторів і непоганих керівників самодіяльних гуртків з робітників, колгоспників, з радянської інтелігенції.

Фронт самодіяльного мистецтва повинен бути рішуче очищений від класово-ворожих, розкладених, аполітичних елементів. Треба сміливіше висувати на керівну роботу в гуртки самодіяльного мистецтва рядових робітників, колгоспників, учителів, лікарів, інженерно-технічних працівників, що опановують музичну, драматичну, художню культуру, що бажають і можуть навчати інших.

Організаційно-методичне керівництво масовим самодіяльним рухом треба перебудувати в такий спосіб, щоб допомогти швидкому зростанню організаторів і керівників самодіяльних гуртків з місцевого робітничого та колгоспного активу.

Як показують міські та районні олімпіади, самодіяльному мистецтву в багатьох випадках бракує достатньої культури.

Виключно низький є художній рівень театрального мистецтва багатьох самодіяльних драматичних гуртків, не говорячи вже про ідеологічну засміченість репертуару цих гуртків, про досить відчутний брак хорошої, ідеологічно насаженої художньої п'єси для масової робітничої та колгоспної сцени.

Бракує культури і в роботі багатьох музичних та співочих гуртків, що були широко представлені на районних олімпіадах. Переважна більшість їх вчать виконувати і народні, побутові, і нові революційні пісні на слух, а класичної революційної музики просто не

в силі здолати. Саме з цієї причини, (через невміння користуватись нотами насамперед) багато гуртків стає мимо-волі на шлях неприпустимого спрощення багатих мелодій, на шлях безумовного зниження дієвості музики.

Багато з так званих „об'єктивних“ причин такого стану можна було б дуже легко при бажанні успішно перебороти. Для цього небагато потрібно.

В кожному місті і майже в кожному селі є людина, що розуміється на музиці, що володіє в більшій чи меншій мірі музичною культурою. Цих людей треба відшукати, залучити до керування навчанням гуртківців.

Треба організувати навчання всіх учасників масового самодіяльного руху.

Досі робота в цьому напрямку провадилась майже всюди самотпливом.

На районних олімпіадах демонструвалися зразки опанування висот музичної культури, музичної техніки.

В Київській області були випадки високоякісного виконання музичними оркестрами, співочими гуртками класичних творів старих композиторів в поряд з чудесним виконанням „Авіо-маршу“, „Маршу Будьонного“, „Ворошилівської“, „Тракториста“, „Комінтерну“ та інш. Гуртки виконували „Турецький марш“ — Іполітова, „Танок червоних матросів“ — Глієра, твори Бетховена і Моцарта.

На криворізькій районній олімпіаді виконувалися твори Лисенка, Тома, Гріга, Бетховена, Шуберта, Римського-Корсакова тощо.

Від нас, організаторів і керівників художньої самодіяльності, залежить перетворити ці покищо рідкі випадки в масове явище.

Не можна не відзначити такого сумного факту, що на районних олімпіадах самодіяльного мистецтва були представлені лише окремі форми його, щоправда, найбільш поширені: музика, співи, танки.

Дуже слабкими вийшли на олімпіаду драматичні гуртки, агітбригади та різні інші малі форми театрального/мистецтва.

Дуже недостатньо було залучено до участі в олімпіаді одинаків митців, а се-

ред них безумовно є талановиті виконавці.

Майже на всіх олімпіадах не було представлено образотворчого мистецтва (художники, скульптори, різьб'яр на дереві, вишивальниці та ін.).

Цей факт є яскравий показник нашої слабкої роботи в справі організації самодіяльного мистецтва, в справі виявлення і об'єднання самородків з надр робітничих і колгоспних мас.

* * *

Мистецтво стає здобутком найширших народних мас, справою широкої радянської громадськості. Характеристичні з цього погляду маємо факти на Київщині. На районній олімпіаді готувались не тільки учасники гуртків, а й уся колгоспна маса. За репетиціями в колбудах пильно стежили всі колгоспники. Учасників олімпіади звільняли на декілька днів з роботи в колгоспі, аби тільки добре підготувались „свої“ гуртківчани до виступу на райолімпіаді.

Домогтись успіху на районній олімпіаді і одержати премію, як відзнаку якості роботи „свого“ гуртка, — це було загальною справою цілого колгоспу, справою честі всіх колгоспників.

Молодь і комсомол відіграють вирішальну роль в розгортанні масового самодіяльного мистецького руху. Переважна кількість учасників районних олімпіад — це молодь, комсомольці.

З цього випливають і певні висновки. Найперший з них той, що самодіяльне мистецтво криє в собі величезні можливості, що воно буде й надалі народжувати все нові й нові таланти з робітничої й колгоспної молоді.

Наші театри, філармонії, музично-драматичні, театрально-інститути й технікуми повинні зважити цей факт. Саме серед учасників самодіяльного мистецького руху, яких уже тепер нараховуємо десятки тисяч, вони можуть і повинні дістати собі молоде поповнення.

Комсомол повинен стати найпершим застрільником і організатором розгортання художньої самодіяльності як у місті, так і на селі, комсомолові має

належати провідна роль у розвитку самодіяльного мистецького руху.

Керівні органи комсомолу, в першу чергу низові комсомольські організації повинні активно взятися за справу організаційного і методичного керування самодіяльним мистецьким рухом.

* *

Заводські, колгоспні, районні олімпіади самодіяльного мистецтва відіграють велику роль у здійсненні завдань Всеукраїнської олімпіади. Вони залучають широкі маси трудящих до участі в творенні мистецтва нашої великої епохи. Вони дають досить помітний поштовх розвиткові самодіяльного мистецтва, піднесенню його ідейно-політичного рівня. Вони являють собою гнучку й багату форму масової культроботи.

Художня олімпіада варта на всебічну увагу ще й тому, що вона є своєрідна форма соціалістичного змагання на фронті масової мистецької самодіяльності.

Вона вимагає і настійно вимагає зміни ставлення до себе різних мистецьких закладів та організацій, а в першу чергу перебудови керівництва від органів Наросвіти. Такого могутнього засобу комуністичного виховання, яким є масова художня самодіяльність, не можуть, не мають права недооцінити ні Наркомос, ні його органи на місцях, ні наші великі театри, ані тим більше профспілкові організації.

На особливо велику допомогу маємо право розраховувати в цьому від кваліфікованих майстрів радянського мистецтва. А це потребує того, щоб вони не обмежувались лише пасивною участю в робітничих та колгоспних олімпіадах лише показом, демонстрацією досягнень радянського мистецтва, а й ставали в певній мірі організаторами боротьби учасників самодіяльного мистецтва за опанування вершин художньої майстерності, щоб вони ділом допомагали проводити олімпіади самодіяльного мистецтва на високому художньому та ідейному рівні.

* *

Перебіг підготовки до Всеукраїнської олімпіади наочно доводить наявність

значних організаційських резервів на фронті масової художньої самодіяльності. Тим самим реальна дійсність розбиває на голову панікерські заяви окремих „вельмож від мистецтва“ про те, що в нас обмежений актив самодіяльності „впирається в брак“ кваліфікованих керівників тощо. Робітничі та колгоспні молодь висуває з свого середовища непоганих організаторів художньої самодіяльності, здібних керівників самодіяльних гуртків, завзятих бійців за опанування техніки музичної, драматичної, співочої справи тощо.

Візьміть згадуваного нами тов. Шепельбаума, керівника струнного оркестру на заводі „Більшовик“. Довго тяглася справа з організацією струнного оркестру на заводі. Три роки „асигнували кошти“, „замовляли інструмент“, а оркестру все ж не було, аж доки за цю справу не взялись комсомольці — робітники заводу т. т. Шепельбаум, Воробйов, Стрілковський, Федосеев.

Поставили на ноги ливарний цех, на цей почин відгукнулись комсомольці токарного цеху. Залучили до боротьби за створення струнного оркестру заводську багатотиражку. Розбили кригу байдужості в окремих працівників профорганізації, зламали опір цій корисній справі і організували оркестр. Керівником його став тов. Шепельбаум. Настійно й наполегливо опановував він техніку гри і тепер піднісся до рівня кваліфікованого диригента оркестру.

Набув популярності своєю енергійною роботою в ділянці самодіяльного мистецтва в А.—Іванівському районі Одеської області Коля Іванченко. Він організатор і керівник струнного оркестру колбудику в колгоспі „Паризька Комуна“. Його заслужено називають „агітпропом“ за вмільу, політично-насичену діяльність його оркестру. Майстерно виконуючи з своїм гуртком різні музичні твори, Коля обов'язково умудряється робити дотепні передмови, згадуючи в них про кращих ударників колгоспної праці, водночас висміюючи ледарів зривників агротехнічного політнавчання, комсомольців і молодих кол-

госпників, що живуть у бруді, неохайності. Коля Іванченко з своїм музичним гуртком є справжній застрільник і організатор боротьби за новий культурний побут молодого колгоспника.

Великою пошаною і авторитетом користується в тому ж районі драматичний гурток колгоспу „Паризька комуна“. Колгоспники з теплою любов'ю і увагою говорять про дев'ятьох любителів театрального мистецтва. „Наші артисти“ — говорять про них колгоспники. На вистави збираються охоче всі — і старі, і молоді. І керує тим гуртком комсомолець-колгоспник Федя Дмитренко.

Слушно відзначила наша всеукраїнська комсомольська преса роботу драматичного гуртка при колбуді артїлі ім. Петровського в селі Червонознаменка Кременчуцького району. Гурток наполегливою дружною роботою над опануванням „тонкощів“ театрального мистецтва завоював собі великий авторитет серед колгоспників. Тепер гурток посідає помітне місце в культурному житті Червонознаменки. Організатор і керівник гуртка Ваня Пашенко — секретар комсомольського осередку, колгоспник, що виробив за літо понад 200 трудоднів — ударник колгоспної праці. А в нього в гуртку кращі ударники колгоспу: молоді в'язальниці, плутатарі, боронувальники, сівачі.

Перемагаючи великі труднощі, комсомольці Н.-Троїцьких кар'єрів із Петро-Мар'ївського району (Донбас) на чолі з ініціативним і міцним секретарем осередку т. Ліновецьким зібрали понад 12.000 крб. грошей, придбали для клубу інструменти і організували духовий оркестр на 18 чоловіка.

Організатором і керівником співочого гуртка (20 чл.) в колбуді колгоспу „Комунар“ Вознесенського району на Одещині є тов. Чайка, колгоспник, бідняк, позапартійний.

На районній олімпіаді в Смілі Київської області виступав співочий гурток села Попового під керуванням старого колгоспника-ударника тов. Тургана. Упертою працею з своїм гуртком т. Турган домігся високої техніки виконання пісень, значної емоційності.

Кількість подібних прикладів можна було б без кінця збільшувати. Але досить і цих, щоб показати, як до керівництва самодіяльними гуртками приходять колгоспники, робітники, комсомольці, як вони стають організаторами художньої самодіяльності.

Звичайно, буває, що на цю ділянку пролазить і класовий ворог, петлюрівці, буржуазні націоналісти, щоб на ній і через неї провадити свою шкідницьку роботу, розвалюючи гуртки, насичуючи роботу їх націоналістичним змістом. В цьому ми мусимо бути особливо пильними.

Всіма засобами допомагаючи висуванцям з робітників та колгоспників у керівній роботі в самодіяльному мистецтві, ми мусимо багато попрацювати над створенням міцного кадру активу самодіяльного мистецтва.

За планами ЦК ЛКСМУ та Наркомосу цього року місцеві органи народів повинні були підготувати та перепідготувати керівників самодіяльних гуртків та затівачів понад 15.000 чоловіка. Це — колосальна армія організаторів масової художньої самодіяльності. На жаль, органи народів виявилися нездатними по-справжньому організувати цю справу. Винні тут комсомольські організації, що не виявили достатньої насти́йності, щоб примусити місцеві органи народів як слід заходитися коло цього завдання.

Однак це не значить, що в цій справі зовсім нічого не зроблено. Цілий ряд політвідділів МТС проводить у себе семінари керівників гуртків. Окремі обкоми і райкоми комсомолу (Київський ОК, Вознесенський РК на Одещині і Проскурівський РК на Вінничині, Харківський ОК та інші) організовують цю справу. Нарешті, виїзд культутиву та різних мистецьких сил до Донбасу, до всіх районів усіх областей України, присвячений XVII партз'їздові і Всеукраїнській олімпіаді самодіяльного мистецтва, спричинився до значного зрушення в справі підготовки й перепідготовки активу художньої робітничо-колгоспної самодіяльності.

І Наркомос і комсомол повинні багато зробити в тому напрямі, щоб під-

готувати тисячі нових керівників самодіяльних гуртків, забезпечити організаційне й методичне керівництво цим активом, подальше його ідейно-творче зростання, підвищення його мистецької кваліфікації.

Зростання загальнокультурного рівня робітничих та колгоспних мас, розгортання й розвиток масового самодіяльного мистецтва, зокрема піднесення музичної культури робітників та колгоспників, особливо молоді — все це ставить нові, підвищені вимоги перед організаціями, що виробляють різні види музичних інструментів, а також перед тими організаціями, що постачають споживача ними. Тим часом ці організації злочинно відстають від рівня вимог, що до них ставляться.

Перший Всеукраїнський зліт молодих ударників узяв на себе зобов'язання розповсюдити в кращих колгоспах та організувати придбання кращими будинками колективіста 1000 струнних і 500 духових оркестрів. Комсомольські організації разом і під керівництвом політвідділів МТС та радгоспів заходилися коло мобілізації коштів, потрібних на придбання оркестрів. Це зобов'язання делегатів зльоту викликало теплу й раду зустріч серед широких мас молоді й дорослих колгоспників. Неймовірно широко ростуть вимоги робітничої молоді на музичний інструмент, вимоги робітничих клубів на цілі струнні та духові оркестри.

Проте, торговельні організації і в першу чергу Вукопкнига, нічого не зробили, щоб організувати прийом і виконання замовлень на ці інструменти. Жодна організація, і в першу чергу торговельна, не враховує і не вивчає вимог робітників та колгоспників на музичні інструменти, на культтовари взагалі.

Більш того, навіть ті мінімальні плани виробництва музінструментів, які затверджує уряд, систематично не виконуються.

Ось приклад:

Музпромисловість Наркомлегпрому виконала програму 1933 р. на 68%.

Система промкооперації план виробництва музичних інструментів за 1933 р.

виконала тільки на 31%. На 1934 р. запроектовано збільшення програми виробництва музичних інструментів лише на 19%. А система Вукопкниги і того неспроможна просунута до споживача.

Розгортувана підготовка до Всеукраїнської олімпіади самодіяльного мистецтва настійно підкреслює потребу:

— масового друкування самовчителів для гармоній, баянів, струнних інструментів тощо;

— значного збільшення випуску нотного паперу, готових друкованих нот;

— масового випуску пісенників з нотами, п'єс, збірників ігр, розваг, коротких гумористичних оповідань тощо;

— налагодити чи то в системі Наркомлегпрому, чи в системі промкооперації масове дешеве виробництво театральної бутафорії, в першу чергу гриму, париків тощо для самодіяльних драматичних гуртків;

— значного підвищення якості всієї продукції і особливо музичних інструментів та зниження собівартості її.

Треба вітати ініціативу київського комсомолу, що серйозно заходився навколо поліпшення якості й зниження собівартості продукції промислово-музичних підприємств Києва.

Варто й Чернігівському обкомові поставити й практично розв'язати, таке завдання, мобілізувавши на цю справу комсомол і молодь музичної промисловості, що розміщена на Чернігівщині.

Зрештою і комсомольські, і особливо господарські організації повинні серйозно взятися за справу розвитку музичної кустарної та місцевої промисловості. Можливості до цього є дуже великі. Ось, приміром, Харківська майстерня музичних інструментів. Зараз вона провадить лише ремонт. Але в майстерні об'єднані кращі майстри. З 26 робітників майстерні 20 чол. високої кваліфікації. Майстерня має всі можливості розгорнути виробництво гармоній, роялів і т. д. на замовлення, а також збирання гармоній, за умови надсилання корпусів з Києва. При збільшенні кількості верстатів і налагодженні масового виробництва муз. інструментів, майстерня зможе давати високоякісний інструмент порівняно

низької вартості. Приміром, відпускна вартість баяна при масовому виробництві знизиться з 2500 крб. до 1700 крб. А коли включити майстерню в систему планового постачання матеріалами, відпускна вартість інструментів ще більше впаде. Музтрест і Наркомлегпром мусять створити всі умови, щоб перетворити Харківську музичну майстерню з ремонтної на виробничу.

Варто зацікавитись відповідним організаціям і роботою тов. Безпечного з Петро-Мар'ївки Донецької області і обмірковувати питання про можливість організації кустарної виробничо-навчальної майстерні, яка і виробляла б терменвокси і навчала б робітників та колгоспників грати на них.

З великою гостротою встає тепер перед масовим самодіяльним мистецьким рухом проблема кадрів. Наявні кадри керівників гуртків у переважній більшості своїй дуже низької кваліфікації, низької мистецької культури.

Дедалі більше зростає масовий попит на кваліфікованого режисера, диригента, керівника хору, організатора навчання мистецького активу.

Наші державні інститути покищо ні є який мірі не можуть задовольнити цього попиту. Тим більше, що випускники музично-театральних та художніх вишів і технікумів в мізерно малій кількості ідуть працювати на периферію. Переважна більшість їх осідає в тих містах, де є ці виші й технікуми.

Наркомосові, спільно з ВУРПС, слід було б заходитись коло справді планового й обрунтованого розміщення тих кадрів, які дають ці навчальні заклади. Наркомос та профспілки від гори до низу повинні негайно накреслити і в найближчий час здійснити цілий ряд практичних заходів щодо підготовки, перепідготовки наявних, закріплення на роботі всі гідних кадрів керівників самодіяльних гуртків, клубів, колбудів.

Треба лише вітати те, що Наркомос зрештою зарахував до числа державних мистецьких закладів Водичанський колгоспний університет мистецтва (на Вінничині).

Це одне із значних досягнень в галузі поліпшення цілої системи го-

тування культкадрів, керівного активу самодіяльного мистецтва. Бажано було б, щоб такі „університети“ чи технікуми були організовані протягом 1934 року в ряді інших областей і провідних сільськогосподарських районів України. Зокрема вважаємо за потрібне мати такі заклади на Старобільщині та в АМСРР.

Лінією підготовки кадрів керівного мистецького активу треба ширше й раціональніше, організованіше використовувати такі форми масової підготовки керівників мистецьких гуртків і організаторів художньої самодіяльності мас, як семінари, короткотермінові курси, робітничу своєрідну асистентуру при музично-театральних та художніх учбових закладах, довготермінові навчальні командировки окремих груп організаторів самодіяльності (вітівники, диригенти тощо) до культосвітніх і культвиробничих закладів (до театрів, інститутів, студій, парків культури та відпочинку Москви, Ленінграду, Харкова тощо).

Та й на цьому обмежитись не можна. Ми вже говорили, що масовий самодіяльно-художній рух щодня народжує десятки й сотні нових організаторів та керівників.

Цих стихійно вирослих організаторів, самородків і самоучок з робітничого класу, колгоспного селянства і радянської інтелігенції треба навчити, не відриваючи від виробництва.

Завдання готування керівного активу самодіяльного мистецтва не тільки не знімає, а навпаки, ще більше загострює потребу очистити фронт самодіяльного мистецтва від класово-ворожих, ідеологічно-чужих, морально-розкладених елементів. Це залишається найпершим обов'язком усіх організацій, що мають відношення до керівництва самодіяльним мистецтвом.

* *

Проблема ідейно-художньої якості масового самодіяльного мистецтва — це по суті проблема темпів, розмаху і шляхів дальшого розвитку його.

В питанні ідейно-художньої якості, немов у фокусі, переломлюються всі

питання масового самодіяльного мистецького руху: ідеологічної спрямованості й чистоти, збільшення охопту самодіяльним мистецтвом широких мас робітників, колгоспників, особливо молоді, дальшого розгортання його аж до масового творення нових мистецьких цінностей.

Загальне піднесення ідейно-художнього рівня самодіяльного мистецтва на ступінь сучасних вимог збагатить і без того великі можливості виховання й вирощування кадрів організаторів і художніх керівників з активу самодіяльних мистецьких гуртків.

Наймогутнішим, як нам здається, і найвирішальнішим засобом підвищення ідейно-художньої якості самодіяльного мистецтва є систематичне навчання.

Тут ми можемо й повинні максимально використати всі форми, народжені в процесі підготовки до всеукраїнської олімпіади самодіяльного мистецтва: згадувані вже нами культурно-мистецькі бази (Лозівський район), вечірні робітничі консерваторії (Київ, Харків), університети культури на підприємствах, на транспорті, в окремих сільських районах, колгоспні університети мистецтва (Вінниця), шефство професійних театрів та учбових закладів над робітничою та колгоспною художньою самодіяльністю, використання місцевих культурно-мистецьких сил в навчальній роботі гуртків тощо.

Нарешті багато в цьому відношенні може зробити наша преса.

Адже ми зараз не можемо знайти на ринку жодної книжечки про великих композиторів минулого й сучасності, з теорії і історії музики, книжечки доступної ціною і простою та ясністю викладу для найширших мас молоді.

Адже наші газети ще й досі не друкують таких рецензій на окремі музичні твори, театральні постанови, кон-

церти тощо, які б були зрозумілі і повчальні для широкого загалу. Погляньте рецензії „Комсомольця України“, на концерти співачки Зої Гайдай і піаніста Сагалова. Вони надто загальні, високохмарні, плутані і зрештою незрозумілі. Вони нікому нічого не дають.

Треба подавати такі рецензії, які б хоч щонебудь додавали до загального багажу знань молодого робітника і колгоспника про музику, музик, композиторів, які б поступово й неухильно навчали молодь найелементарніших понять з теорії музики.

Треба, щоб комсомольські організації виявили себе застрільниками і організаторами зустрічей з молодими митцями, циклових концертів (тобто концертів, присвячених окремим композиторам, виконавцям, темам тощо), лекцій і доповідей на теми мистецтва, конференцій і з'їздів молодих мистецьких талантів, місцевих олімпіад, конкурсів, оглядів тощо.

Треба, щоб композитори, музики, співці, актори, балетмейстри, художники, письменники й інші майстри частіше й систематичніше відвідували підприємства, колгоспи, радгоспи, більше допомагали місцевому культмистецькому активу і взагалі самодіяльному художньому рухові показом найкращих зразків високого мистецтва, консультацією з різних питань мистецької культури й практики самодіяльного мистецтва.

Практика висуває нові форми масового навчання, масової боротьби за опанування вершин мистецтва широкими трудящими масами. Треба, щоб керівники й організатори самодіяльного мистецького руху зрозуміли величезну потребу організації навчання у всій системі художньої самодіяльності, щоб тим забезпечити потужне піднесення і дальше бурхливе зростання самодіяльного мистецтва.